

UDK 811.163.42:305-055.2

81:347.156-055.2]:07(497.5)“19“

Izvorni znanstveni članak

Prihvaćeno za tisak: 10. rujna 2018.

<https://doi.org/10.22210/suvlin.2018.086.06>*Tatjana Pišković**Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu**taya.piskovic@yahoo.com*

Jezične rodne ideologije u hrvatskim ženskim časopisima prve polovice 20. stoljeća

Korpusom ekscerptiranim iz hrvatskih ženskih časopisa prve polovice 20. stoljeća ilustriraju se začeci jezičnih rodni ideologija u hrvatskome novinskom diskursu. Posebna se pozornost posvećuje tekstovima u kojima se jezik predstavlja kao rodni fenomen, što znači da se insistira na ideji da muškarci i žene govore različitim jezicima, a prikazi muškoga i ženskoga jezičnog ponašanja funkcioniraju kao simbolične potvrde muških i ženskih osobina i rodni uloga te prirode njihovih međusobnih odnosa. Propitivanjem odnosa između jezičnih rodni ideologija i ideologije biologizma te ideologije vjere, obitelji i nacije nastoji se ukazati na zavodljivost jezičnoideoloških tekstova koja je posljedica tvrdnje da svi problemi i nesporazumi između muškaraca i žena proizlaze iz njihova različitoga pristupa verbalnoj komunikaciji.

1. Uvod u jezične ideologije

Opisi i razumijevanje govorenoga jezika često su opterećeni esencijalističkim prikazima binarno postavljenih skupina govornika. Različiti su kriteriji na temelju kojih se izoliraju skupine govornika za koje se tvrdi da imaju posve oprečne jezične navike (dob, obrazovanje, rasa, klasa, spol, profesija, podrijetlo itd.). Svim je takvim prikazima jezika zajednička komplementarnost, odnosno nepostojanje prijelaznoga stupnja između strogo polariziranih skupina govornika. Oni tobože govore posve različitim jezicima, iz čega proizlazi da svaki pripadnik neke jezične zajednice mora pripadati jednoj od dviju izoliranih skupina (npr. obrazovani govornici govore prestižnim kodom, neobrazovani govornici neprestičnim kodom). Posebno intrigantan kriterij podjele govornika u dvije disjunktivne skupine jest njihov *spol* na temelju kojega se već krajem 19. stoljeća razvija koncept muškoga i ženskoga jezika kao elementarne dihotomije u svakome prirodnom jeziku (usp. Hall 2003: 355, 360; Pišković 2014: 149–151). Takvo rodno stratificiranje jezika zasniva se na tvrdnji da muškarci i žene govore različitim jezicima, što se argumentira golemim razlikama u ljubaznosti, asertivnosti, kompetitivnosti, kooperativnosti,

empatičnosti, agresivnosti i mnogim drugim obilježjima njihove verbalne komunikacije. Argumenti ne proizlaze iz rezultata kakva znanstvenoga istraživanja, nego iz društvenih konstrukata o rodu i jeziku koji su tema ovoga rada, a držat ćemo ih primjerom *jezičnih rodni ideologija*. Opravdanje izbora toga termina započet ćemo objašnjenjem glave sintagme, dakle *ideologije* same.

Woolard (1998: 5–7) sistematizira znanstvena tumačenja *ideologije* apstrahirajući četiri osnovna stajališta u pokušajima definiranja toga fenomena. Prvo, ideologije se poimaju kao mentalni fenomeni, dakle kao ideje, koncepti, subjektivne predodžbe i vjerovanja. U tome su slučaju ideologije »intelektualne sastavnice kulture«, odnosno osnovne predodžbe koje pripadnici društva imaju o općim pitanjima kao što su podjela rada, privilegije, jezik. Drugo, ideologije se konceptualiziraju kao derivati iskustava ili interesa vezanih za određeni društveni položaj, što znači da su ovisne o »materijalnim i praktičnim aspektima ljudskoga života« te su u odnosu na njih sekundarne. Treće, uspostavljanje ideologije izravno se motivira željom za društvenom, političkom ili ekonomskom moći jer se drži da dominantne društvene skupine rabe ideologiju kao alat ili sredstvo za postizanje moći, dok su podređene društvene skupine neideološke. Četvrto, ideologije se na neki način prokazuju kao iskrivljenje, iluzija ili mistifikacija, čime se obično brane vlastiti interesi ili pozicija moći. U proučavanju ideologija Woolard (*idem*: 7) primjećuje velik raskol između neutralna tumačenja toga termina i njegova označenika s jedne strane te pretpostavljanja i upisivanja negativnih vrijednosti u njih s druge strane. Govori li se o *jezičnim ideologijama*, valja primijetiti da se one gotovo uvijek percipiraju kao procesi s negativnim učincima, pogotovo u hrvatskoj akademskoj zajednici (usp. Starčević 2016: 69–75).¹ Jezična se ideologija – vrsta ideologije koja se razmatra u ovome radu – općenito može odrediti kao ideologija prepoznata ili u jezikoslovnoj praksi ili u eksplicitnu govorenju i pisanju o jeziku (Woolard 1998: 9). Ponešto preciznije, jezične se ideologije tumače kao »skup vjerovanja o jeziku« koja se artikuliraju na temelju opaženih jezičnih struktura i uporabe (Silverstein 1979: 193), kao »sustav ideja o društvenim i jezičnim vezama« impregniran moralnim i političkim interesima (Irvine 1989: 255), kao »zdravorazumska stajališta o prirodi jezika u svijetu« (Rumsey 1990: 346), kao »kulturološke predodžbe o prirodi, obliku i svrsi jezika« (Gal i Woolard 1995: 130) ili kao fenomen utemeljen na »prikazima u kojima je jezik prožet kulturnim značenjem« (Cameron 2014: 281).

Što se tiče načina realizacije, najuočljivija i najčešće opisivana artikulacija jezičnih ideologija, s kojom se često poistovjećuje jezična ideologija uopće, jest *ideologija standardnoga jezika* (Milroy i Milroy 2012), koja se zasniva na predstavljanju standardnoga varijeteta kao superiornoga nestandardnim varijetetima (usp. Mićanović 2006: 74, 99; Starčević 2016: 70–71). Povezana je s jezičnom politikom, jezičnim purizmom i jezičnom kulturom, dakle s aktivnostima koje Woolard (1998:

1 U ovome se slučaju radi i o svodenju jezičnih ideologija na najčešću njihovu pojavnicu, na ideologiju standardnoga jezika. Starčević (2016: 70) naime ističe da je u »zapadnim društvima jedna od najraširenijih ideologija zasigurno (...) ideologija standardnoga jezika«.

20–22) drži »otvorenim« jezičnoideološkim intervencijama.² No pritom je jasno da ne strahuje od terora ideologije standardnoga jezika i štete koju ona nanosi nezaštićenim govornicima čineći ih nesigurnima u jezičnoj proizvodnji jer je standardizacija već – razotkrivena, odnosno standardni se varijetet danas promatra kao »diskurzivni projekt« i »ideološki proces«, a ne kao »empirijska lingvistička činjenica«.

Ideologija pismenosti i pravopisa (Woolard 1998: 22–23) usmjerena je na dekonstrukciju idealizacije oralnosti i inferiorizacije skriptizma, odnosno kritika je ideje o govoru kao prirodnoj, autentičnoj i primarnoj realizaciji jezika te o pismu kao sekundarnoj jezičnoj djelatnosti. Taj tip jezične ideologije oblikuju i ideje o tome što pismenost zapravo jest jer europsko prepoznavanje alfabetske pismenosti nikako nije univerzalno. Definicije pismenosti nikada nisu »isključivo tehničke, nego predstavljaju političko pitanje« (*idem*: 23).

U vezi s lingvističkim obratom u historiografiji Woolard (*idem*: 24–25) spominje *ideologiju kolonijalnih jezika*, povezanu ponajprije s europskom misionizacijom i kolonijalizacijom drugih kontinenata koja je uključivala i kontrolu domicilnih vernakulara. Lingvističke aktivnosti podvedene pod tako izlučen tip jezične ideologije podrazumijevaju veću sklonost konstruiranju različitih jezičnih varijeteta kolonije nego otkrivanju onih koji doista postoje jer su lingvisti bili previše zaslijepljeni svojim idejama o jeziku da bi nepristrano prepoznavali osobitosti jezičnih varijeteta zatečenih u kolonijama.

Ideologijom znanstvene konceptualizacije jezika mogle bi se nazvati intelektualne predrasude koje su oblikovale razvoj lingvističke teorije (Woolard 1998: 25–26), od De Saussurea do Chomskoga. Noviji su primjeri takve ideologizacije u jezikoslovlju metafore o »ugroženim« i »umirućim« jezicima (*idem*: 26) koje neizbježno politiziraju lingvistički diskurs uvlačeći u njega šire, nejezične ideologije.

Jezične rodne ideologije, o kojima će biti riječi u ovome radu, oblikuju se u tekstovima u kojima se jezik predstavlja kao rodni fenomen, što znači da se insistira na ideji da muškarci i žene govore različitim jezicima (Cameron 2014: 281).

Posebno valja istaknuti da se u znanstvenim radovima relevantnima za jezične ideologije upozorava na razliku između *ideologije* i *prakse*: ideologija se odnosi na prikaze jezika, a praksa na stvarnu jezičnu uporabu (Cameron 2014: 293). Ideološki prikazi jezika često ne korespondiraju sa stvarnim činjenicama i to je najčešći razlog negativne percepcije jezičnoideoloških tekstova.

2. Uvod u jezične rodne ideologije

Ideje o muškoj i ženskoj uporabi jezika iznose se već krajem 19. stoljeća kad se u antropološkim i etnografskim radovima o nekim indijanskim jezicima popisuju

2 Starčević je (2016: 75) primjere ideologije standardnoga jezika grupirao »prema kriteriju jezičnoideološke sličnosti analiziranoga materijala«. Pet je osnovnih vrsta tako uspostavljenih ideologija: 1) ideologija monoglosije i purizma (otpor prema jezičnim elementima nastalima jezičnim kontaktom), 2) ideologija monosemije (otpor prema polisemiji), 3) ideologija simetričnosti (forsiranje jednoga od dvaju supostojećih obrazaca jer ima više analogija), 4) ideologija rječničke potvrde (oblici i značenja pravilni su samo ako su navedeni u rječniku) i 5) strategija liberalnoga savjeta (dopuštanje da se neki oblik upotrijebi iako je (tobože) žargonizam, dijalektizam i sl.).

fonološke i morfološke razlike uočene u govoru žena i muškaraca (Hall 2003: 355, 360; Pišković 2014: 145, 149–151). Međutim nikada takvi radovi nisu bili samo radovi o jeziku nego su se uvijek nadovezivali na širi kulturološki diskurs potvrđujući svojim jezično–rodnim primjerima ideje o »ljudskoj prirodi, moći i poželjnome moralnom poretku« (Gal 1995: 171). Dakle prikazi muškoga i ženskoga jezičnog ponašanja funkcioniraju kao simbolične potvrde muške i ženske prirode i prirode njihovih međusobnih odnosa (Cameron 2014: 282). Ako se u određenoj zajednici drži da žene moraju biti skromnije, uljudnije i profinjenije od muškaraca, tada se očekuje da i njihov govor bude skromniji, uljudniji i profinjeniji od muškoga govora, pa se u javnome diskursu ženama savjetuje i nalaže da upravo tako govore ili ih se osuđuje ako tako ne govore. Važno je naglasiti da ne postoje nikakvi stvarni, materijalni dokazi jasnih razlika između muškoga i ženskoga jezika; ta dva koda postoje, zapravo, samo kao društvena norma i na njih se upućuje kao na samorazumljive potvrde općenitije društvene norme o jednako sumnjivoj načelnoj (biološkoj, fiziološkoj, mentalnoj) razlici između muškaraca i žena. Iako su ideologije jezika i roda osjetljive na vremenske i prostorne utjecaje te na interakciju s drugim društvenim varijablama poput klase, rase, narodnosti i dobi, njihova je konstanta insistiranje na tvrdnji da su muški i ženski jezik dva potpuno različita jezika: ženski je jezik sve ono što nije muški jezik i obratno (Cameron 2014: 285). Takvi se prikazi jezika i roda mogu tumačiti kao jedna od društvenih strategija za uspostavljanje rodnih razlika i hijerarhija (*idem*), što bi bio primjer kombinacije trećega i četvrtoga tipa ideologijâ u klasifikaciji K. Woolard (usp. prethodno poglavlje). U tome bi se smislu jezične rodne ideologije rabile i kao instrument za opravdanje društvene nejednakosti između muškaraca i žena, odnosno muške dominacije, primarnosti i superiornosti te ženske podređenosti, sekundarnosti i inferiornosti, ali i kao sredstvo za svjesno konstruiranje razlikâ između spolova s namjerom da se zaštiti i očuva muška dominacija. Pritom je važno imati na umu da ideologije same ne oblikuju žensku podređenost kao što ni prokazivanje ideologija ne popravlja stvaran društveni položaj žena (Cameron 2014: 285). Međutim istraživanja jezika i roda koja se kritički postavljaju prema esencijalističkim tumačenjima rodnoga ponašanja pomogla su u prepoznavanju posredničke uloge jezičnih ideologija u organizaciji moći (Woolard 1998: 15).

Rodne ideologije ne oblikuju se isključivo u jeziku; zapravo, jezične su rodne ideologije posljedica rodnih ideologija oblikovanih u društvenim praksama (Cameron 2011). Pitanje je kako su uopće zaživjele rodne ideologije jezika i zašto se jezik počeo »orođivati«, rodno polarizirati. Naime jedna je od glavnih funkcija ideoloških tekstova objašnjavanje obrazaca specifičnih za određenu pojavu, ponašanje, strukturu ili kakvu drugu kategoriju za koju se ideologija veže. U tekstovima prožetima rodnom ideologijom objašnjavaju se uobičajeni obrasci muškoga i ženskoga ponašanja, odnosno – uže – u tekstovima obilježenima rodnom ideologijom jezika objašnjavaju se, interpretiraju i konstruiraju obrasci tobože uobičajeni za muško i žensko jezično ponašanje. Takvi su tekstovi vrlo zavodljivi, moćni i uvjerljivi jer se dotiču svakoga čitatelja oslanjajući se na njegovo vlastito iskustvo te na njegova

opažanja vlastitoga i tuđega ponašanja. Dok čitatelj testira ideje iz jezičnoideoloških tekstova prebirući po vlastitome jezičnom iskustvu i tražeći potvrde upravo za one ideje koje tekst propagira, tekst ga uvlači u svoju mrežu i nudi mu okvir za interpretaciju svakodnevnih životnih situacija. Svi ljudi komuniciraju i izvode rod kao jedan od aspekata svojega identiteta; kad im tekstovi utemeljeni na rodnim ideologijama jezika ponude okvir za interpretaciju jezičnoga ponašanja koje primjećuju oko sebe, mnogi će od njih nesvjesno početi u taj okvir uklapati i vlastito jezično ponašanje. Na taj se način jezične rodne ideologije materijaliziraju i perpetuiraju, pa osim u javnome diskursu persistiraju i u svakodnevnoj komunikacijskoj praksi.

2.1. Ideologija jezičnoga seksizma

Jedna od najpoznatijih i, usudili bismo se reći, najnametljivijih jezičnih rodnih ideologija oblikovana je sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća i veže se za početke feminističke kritike jezika kada proučavanje jezika i roda izvire, među ostalim, iz *dominacijskoga pristupa* (usp. Pišković 2014). Dominacijski pristup rodu i jeziku zasniva se na tezi da su razlike u jezičnome ponašanju proizišle iz muške dominacije nad ženama i općega nastojanja da žene budu podređene muškarcima. Najpoznatija predstavnica dominacijskoga pristupa, Dale Spender (1980), drži da su suvremena društva i dalje patrijarhalna, da su u njima muškarci superioran spol i da mnoge društvene institucije i prakse podržavaju takvo stanje. Muškarci kontroliraju jezik; njihov je jezik norma, a ženski je jezik odklon, devijacija. Taj »jezični determinizam« ide ruku pod ruku s ekonomskim determinizmom i ugnjetava žene u društvu. Da bi potvrdila tu tezu, autorica istražuje i ilustrira seksizme u jeziku, nečujnost i nevidljivost žena u javnoj sferi, mušku dominaciju i primarnost, razlike u poimanju muške i ženske seksualnosti, dvostruke standarde u procjenjivanju muških i ženskih sposobnosti itd. Jasno je da je u podlozi takvih polariziranja uvjerenje kako postoje esencijalne, nezanemarive razlike između žena i muškaraca koje su ponajprije biološke, ali mogu biti i društveno fundirane. Zato se muškarci i žene razlikuju i po jezičnim navikama, što je osnova *razlikovnoga pristupa* jeziku i rodu koji također obilježava početke feminističke kritike jezika. I dominacijski i razlikovni pristup drže se esencijalističkima jer prihvaćaju i razrađuju koncept muškoga i ženskoga jezika kao dvaju samorazumljivih varijeteta na koje se raslojava svaki prirodni jezik. Nadalje u središtu interesa esencijalističkih pristupa jeziku i rodu bili su pojmovi *seksizma* i *seksističkoga jezika*, koji se definirao kao uporaba izjava »koje utemeljuju, tvore, promoviraju ili iskorištavaju nepoštenu ili nevažnu razliku između spolova« i »koje uzrokuju ili promiču ugnjetavanje osobe na osnovi spola« (Vetterling-Braggin 1981: 3–4). Kako smo već isticali (Pišković 2014: 161–162), koncept seksizma temeljio se na postavci da seksističkim jezikom govore oni koji su na poziciji moći, dakle muškarci. Potvrde su se pronalazile na različitim jezičnim razinama, a najeksploatiranije teme bile su leksičke praznine među profesijskim imenicama, pejorativne konotacije vezane za imenice koje označavaju žene i uporaba generičkoga muškog roda. U skladu s takvim jezičnorodnim ideologijama u

hrvatskome bi jeziku primjeri seksizma bili sljedeći: uporaba generičke lične zamjenice *oni* za skupinu ljudi različitā spola, uporaba imenica muškoga roda u množini za istu takvu skupinu ljudi (npr. *studenti i političari* za studente i studentice te političare i političarke), uporaba glagolskoga pridjeva radnog muškoga roda u množini za istu takvu skupinu ljudi (npr. *Oni su došli* ili *Studenti su došli*), uporaba generičkoga muškog roda profesijskih imenica (*profesor, konobar, ekonomist, prodavač, sportaš* kao denotati i žena i muškaraca), činjenica da je u jeziku više deprecijativnih leksičkih jedinica za žene nego za muškarce (*kurva, kuja, droca, glupača, kokoš, tuka* i sl.). Takve kampanje i aktivističke intervencije u jezik rezultirale su pojavom žānra kojim se konkretizirala, ali i popularizirala ideologija jezičnoga seksizma. Riječ je o vodičima za neseksističku uporabu jezika (engl. *guide to nonsexist language*) u kojima su se obično u jednome stupcu popisivale jezične jedinice i komunikacijske situacije u kojima su žene diskriminirane ili negativno označene jezikom, a u drugome su se stupcu preskribirali rodno neutralni oblici ili konstrukcije. Iako nije sastavljen opsežan vodič za neseksističku uporabu hrvatskoga jezika, odjeci takve prakse vidljivi su u radovima Rade Borić (1998; 1999; 2004),³ a uporaba profesijskih imenica tematizira se i na zakonodavnoj razini, pa se preporuka o uporabi profesijskih imenica ženskoga roda pojavljuje i u službenim dokumentima Ureda za ravnopravnost spolova (v. izdanja Biblioteke *Ona*, posebno *Pojmovnik rodne terminologije* (2007)⁴ i *Standarde i mehanizme ravnopravnosti spolova* 2008: 17–18, 63–64).⁵

U takvim su kampanjama ispolitizirane mnogobrojne profesijske imenice i niz drugih jezičnih mehanizama (uporaba generičkoga muškog roda, oslovljavanje

3 U zborniku *Uostalom, diskriminaciju treba dokinuti! Priručnik za analizu rodnih stereotipa* iz 2004. urednica Valerije Barada i Željke Jelavić nalazi se tekst Rade Borić »Nejednakost u jeziku. Više od stereotipa«. Tvrdi se npr. da »snaga kongruencije (...) čini jezičnu strukturu petrificiranom na štetu žena«, da se zbog sufiksa *-ica* kojim se tvore imenice za žene »malenost predmeta i živih bića (cvjetić, kućica, ptica, ribica, žabica) seli u ministrice, liječnice, tajnice«, pa se autorica pita: »Umanjuje li se tada i značaj posla kojega (*sic!*) obavljaju?« (Borić 2004: 22). Očito je da autorica poistovjećuje gramatički rod i referencijalnu činjenicu spola. Osim toga muški i ženski jezik shvaća kao monolitne kategorije koje perpetuiraju rodnu nejednakost, a protiv nje se žene moraju predano boriti. I raniji autorićini radovi (»Ženski identitet u jeziku«, 1998, »Jezikom protiv žena«, 1999) razvijaju istu binarnost u promišljanju roda i jezika oslanjajući se isključivo na dominacijski pristup jeziku i rodu koji je obilježio same početke feminističke kritike jezika te je u vrijeme nastanka autorićinih radova bio već odavna prevladan.

4 Rada Borić uredila je 2007. *Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije* koji je »nastao iz potrebe i želje da se rodna terminologija uvede u hrvatski politički, obrazovni i kulturni prostor« (Pojmovnik 2007: 5). *Pojmovnik* je sastavljen prema priručniku *100 words for equality. A glossary of terms on equality between women and men* koji je priredio Odjel Europske komisije za promicanje jednakih mogućnosti i glavnina je pojmova preuzeta iz toga priručnika te dodatno interpretirana. Dakle *Pojmovnik* je hrvatska inačica priručnika Europske komisije, odnosno ne predstavlja znanstveni rad koji razvija ideje rodne lingvistike, nego praktični tekst često inspiriran pogrešnim tumačenjem postavki rodne teorije.

5 Jedan od aktualnih dokaza da u hrvatskome javnom prostoru još uvijek živi dominacijski pristup jeziku i rodu i da se vodiči za neseksističku uporabu jezika još uvijek drže ozbiljnim štivom jest internetski portal *voxfeminae.net* koji se određuje kao medij, platforma i festival. Na tome se portalu forsira istodobno pričvršćivanje gramatičkih morfova i muškoga i ženskoga roda na osnove glagolskoga pridjeva radnog (npr. *jučer smo se družili/e ili hvala vam što ste došli*), a na imenićke se osnove nastoje pričvrstiti i dva derivacijska i dva fleksijska morfa, što onda izgleda kojekako (npr. *Studenti/ce Akademije likovnih umjetnosti otvorili/e su jučer vrata svojih ateljea*). Sve takve intervencije u gramatiku hrvatskoga jezika aktivistički su pothvati, obilježja govora pojedinih društvenih grupa ili idiolekata i ne ulaze u polje znanstvenoga ili stručnoga bavljenja jezikom.

itd.), pa je svaki govornik u svakoj interakciji mogao proizvesti seksistički iskaz, a da mu to uopće nije bila namjera. Naime različite su institucije, pogotovo državne, bile zastrašene aktivističkom kampanjom izгона seksizama iz jezika, pa su usvojile mnogobrojne prijedloge iz spomenutih dokumenata; govornici koji su se pak svjesno opirali površnu i nepromišljenu proglašavanju jezičnih jedinica seksizma ispadali su neupućeni u stanje stvari i »politički nekorektni«. Dakle ideologija jezičnoga seksizma proizvodi u govornika mnogo konkretniji i opipljiviji strah nego primjerice ideologija standardnoga jezika zato što je govornici lakše prepoznaju i pronalaze u svojem jezičnom iskustvu. Iako se – opet pri površnu promatranju – čini da je pohvalno to što su neki načini uporabe jezika i upućivanja na žene protjerani iz javne komunikacije, zapravo se tako stvara plodno tlo za razvoj neizravnih oblika seksizma (usp. Cameron 1990; Pišković 2014).

Ideologija jezičnoga seksizma može se držati primjerom *ideologije znanstvene konceptualizacije jezika*, o čemu je bilo riječi u uvodnome poglavlju, jer se rana feministička kritika jezika predstavljena dominacijskim i razlikovnim pristupom jeziku i rodu već početkom 80-ih godina 20. stoljeća prokazuje kao banaliziranje rodni jezičnih praksi koje proizlazi iz osobnoga dojma i nije potkrijepljeno konkretnim dokazima. Drugim riječima, takvo je bavljenje jezikom prepoznato kao znanstvenim diskursom ogrnut skup intelektualnih predrasuda o muškim i ženskim jezičnim navikama te kao nepoznavanje obilježja gramatičke kategorije roda.

3. Patrijarhalne rodne ideologije kao ishodište jezičnih rodni ideologija

Jezične su rodne ideologije derivirane iz širih, općenitijih ideologija, što sugeriraju semantički determinatori »jezični« i »rodni«. Budući da je o jezičnim ideologijama već bilo riječi, valja objasniti što označavaju *rodne* ideologije u okviru ovoga rada i kako atribut *jezični* sužava značenje te sintagme. Kao najčešću realizaciju rodni ideologija Cameron (2011) navodi kategoriju *patrijarhalnih rodni ideologija* (engl. *patriarchal gender ideologies*) koju detaljno opisuje S. Phillips. Tvrdi da se neofeminizam ili drugi val feminizma, koji je u drugoj polovici 60-ih godina 20. stoljeća buknuo u SAD-u i potom se proširio Europom, pojavio zato što su žene procijenile da im ni demokracija ni socijalizam nisu donijeli jednakost s muškarcima te da one jednostavno ne mogu kontrolirati svoje živote onako slobodno kako to čine muškarci (Phillips 2003: 254–255; 2014: 298–299). Takvu nejednakost podupirale su i opravdavale upravo patrijarhalne rodne ideologije. Phillips precizno objašnjava svaku sastavnicu te sintagme. Atribut *patrijarhalni* odnosi se na »pretpostavke ili tvrdnje da bi muškarci morali dominirati nad ženama, imati vlast nad njima i govoriti im što da rade« (Phillips 2014: 299). Baza sintagme, *ideologija*, rabi se u marksističkome smislu sugerirajući da dominantna društvena stajališta podržavaju muške interese da zadrže žene u podređenome položaju, a da žene pritom uopće ne shvate da su podčinjene. Takvo je tumačenje ideologije analogno Marxovim upozorenjima da radnička klasa mora najprije prepoznati kako društveni poredak radi protiv njezinih interesa (iako se tvrdi suprotno) da

bi mu se uopće mogla oduprijeti. »Zamijenivši klasu rodnom«, Phillips je (*idem*: 299) oblikovala sintagmu *patrijarhalne rodne ideologije*, koja će i nama poslužiti kao ishodišni hiperonim u pokušaju taksonomije jezičnih rodnih ideologija.

Patrijarhalne rodne ideologije ostvaruju se putem specifičnijih praksi ili konkretnijih svojih podvrsta. Spomenut ćemo i u ovome radu uzeti u obzir s jedne strane *ideologiju biologizma* te s druge strane *ideologiju vjere*,⁶ *obitelji* i *nacije*. Sve ćemo ih promatrati kao okvire ili pokretače *jezičnih rodnih ideologija* te kao mete kritike u tekstovima u kojima je osvijestena i prokazana njihova ekstremnost. Odmah napominjemo da se utjecaj spomenutih podvrsta patrijarhalnih rodnih ideologija na oblikovanje i artikulaciju jezičnih rodnih ideologija počesto prepleće, što samo potvrđuje da se jako dobro nadopunjuju i međusobno hrane te da su potekle iz istoga izvora. Dopuštamo si stavljanje ideologije biologizma te ideologije vjere, obitelji i nacije u kotaksonimijski odnos jer i Cameron (2011) ističe da ideologija biologizma nije jedini način na koji se artikulira patrijarhalna ideologija te da ima i podmuklih načina njezine proizvodnje. Osim toga korpus tekstova kojima potkrepljujemo teze u ovome radu nametnuo nam je upravo spomenute ideologije kao dominantne podvrste patrijarhalne rodne ideologije. Naime ideje, zablude, stereotipi i predrasude patrijarhalnih rodnih ideologija u tim se tekstovima obično ovjeravaju, ponavljaju i pronose, no katkada se kritiziraju, propituju i razaraju. Korpus nam čine tekstovi pisanoga javnog diskursa u kojima se jezik prikazuje kao rodno profilirano sredstvo sporazumijevanja; na takvu se korpusu obično zasnivaju znanstvena proučavanja jezičnih ideologija. Cameron (2014: 281–282) upozorava na to da jezikoslovci u definiciju jezičnih ideologija radije uvrštavaju pojam »prikaza« nego pojam »vjerovanja«, ponajprije zato što su prikazi konkretni, zapisani, vidljivi, a vjerovanja se tumače kao misaoni konstrukti smješteni u umu pojedinca. Budući da se proučavanje jezičnih ideologija usredotočuje na društvenu proizvodnju značenja, najboljim korpusom za takav pristup držimo novinske tekstove u kojima se piše i govori o jeziku jer se iz njih može iščitati kako se jezični fenomeni konvencionalno doživljavaju i prikazuju u određenoj kulturi. Začetke oblikovanja jezičnih rodnih ideologija u hrvatskome javnom diskursu pronalazimo u ženskim časopisima prve polovice 20. stoljeća. Pregledani su sljedeći časopisi: *Ženski list*, *Novi ženski list*, *Hrvatski ženski list*, *Hrvatica*,⁷ *Ženski svijet*, *Jugoslavenska žena*,⁸ *Za*

6 U vezi s ideologijom vjere valja naglasiti da svoje primjere crpemo uglavnom iz lista *Za vjeru* i *dom* koji u jednoj fazi izlaženja nosi podnaslov *List za katoličku žensku omladinu*. Riječ je dakle o katoličkoj vjeri i zaključke izvedene iz spomenutoga korpusa ne protežemo na vjerske ideologije uopće.

7 Časopis *Ženski list* izlazio je u Zagrebu od travnja 1925. (god. I, br. 1) do travnja 1938. (god. XIV, br. 4). Uređivala ga je Marija Jurić Zagorka. Potom se od svibnja 1938. (god. I) do ožujka 1939. (god. II) nastavlja kao časopis *Novi ženski list* koji također uređuje Marija Jurić Zagorka. Taj časopis nadomještaju dva časopisa: od travnja 1939. (god. I, br. 1) do prosinca 1944. (god. VI, br. 12) izlazi *Hrvatski ženski list* koji uređuje Sida Košutić pa Mara Schwel (od god. VI, br. 6), a od siječnja 1939. (god. I, br. 1) do travnja 1941. (god. III, br. 4) izlazi časopis *Hrvatica* (podnaslov: *Časopis za ženu i dom*) koji uređuje Marija Jurić Zagorka.

8 Časopis *Ženski svijet* (podnaslov: *Mjesečnik za kulturne, socijalne i političke interese žena*) izlazio je od 1917. (god. I, br. 1) do 1918. (god. II, br. 9). Od 1918. (god. II, br. 11) nastavlja se kao časopis *Jugoslavenska žena* do 1919. (god. III, br. 12). Oba je časopisa uređivala Zofka Kveder–Demetrović.

vjeru i dom.⁹ Osigurali su nam izvrstan korpus za ispitivanje jezičnih rodnih ideologija, ali su i zahtijevali prepoznavanje utjecaja različitih nejezičnih ideologija na njihovo oblikovanje.

4. Ideologija biologizma i jezične rodne ideologije

U *ideologiji biologizma* biološke se karakteristike ljudi drže neprijepornim uzrocima raznovrsnih društvenih zbivanja. Tvrdi se da evolucijskim procesima nisu oblikovane samo fizičke razlike između žena i muškaraca nego i razlike u njihovim kognitivnim sposobnostima, psihičkim karakteristikama i uobičajenim načinima ponašanja (Cameron 2009: 173). U skladu s tim razlike između muške i ženske uporabe jezika izvode se iz bioloških razlika između muškaraca i žena te se tumače kao posljedica genskih i hormonskih razlika i kao rezultat različite organizacije i građe mozga (Cameron 2011). Zato se u tekstovima o jeziku i rodu zahvaćenima ideologijom biologizma ignoriraju znanstvena jezikoslovna istraživanja (npr. sociolingvistička, rodolingvistička) u kojima se odnos roda i jezika izučava u društvenome kontekstu i tumači u vezi s kulturnim i društvenim fenomenima. Humanističkim znanostima i njihovim »maglovitim« istraživanjima suprotstavljaju se prirodoslovne znanosti s konkretnim mjerenjima i eksperimentima, a polariziranja jezičnih navika muškaraca i žena argumentiraju se isključivo genskim naslijeđem i, u novije doba, spoznajama evolucijske psihologije (Cameron 2009: 175–177).

Kad se razlike između ženske i muške uporabe jezika tumače građom mozga, gotovo se uvijek poseže za fenomenom lateralizacije, odnosno za argumentom da je svaka hemisfera mozga specijalizirana za određene funkcije (Cameron 2009: 187–189). Tvrdi se da jezičnim vještinama gospodari lijeva hemisfera mozga i da je ona razvijenija kod žena, dok je desna hemisfera mozga zadužena za koordiniranje vizualno–prostornih vještina i razvijenija je kod muškaraca. Da bi takva upućavanja zvučala još ozbiljnije i znanstvenije, pridružuju im se i hormonske razlike među spolovima. Tvrdi se da visoka razina testosterona, hormona koji je u većim koncentracijama prisutan u muškome nego u ženskome tijelu, pogoduje razvoju desne hemisfere mozga, zbog čega se muškarci bolje snalaze u prostoru, a žene u jeziku.

U sljedećemu se primjeru pojavljuje diskursna strategija tipična za ideologiju biologizma, a to je pozivanje na, obično inozemna, »znanstvena istraživanja« (u prvo ime je citatu riječ o neimenovanim »američkim pedagozima«). Ako se ne referira na inozemne znanstvenike, tada se površna polariziranja muških i ženskih sposob-

9 Časopis *Za vjeru i dom* izlazio je od 1908. do 1945. Od 1908. (god. I) do 1925. (god. XII) časopis nosi podnaslov *List namijenjen ženskom obrazovanom svijetu*; od 1926. (god. XIII) do 1929. (god. XVIII) podnaslov je časopisa *List za katoličku žensku omladinu*; od 1930. (god. XIX) do 1935. (god. XXIV) podnaslov je *Katolički ženski list*. Od 1908. (god. I) do 1911. (god. IV) časopis je uređivala Marija Tomšić; od 1912. (god. V) do 1924. (god. XI) časopis je uređivala Literarna sekcija Marijine kongregacije učiteljica u Zagrebu; XII. godište (1925) uredila je Josipa Vimer, a XIII. godište (1926) Zora Vasić; od 1927. (god. XIV) do 1929. (god. XVIII) uređivala ga je Slava Horvat, od 1930. (god. XIX) do 1941. Vlasta Arnold te od 1942. do 1944. Janja Magdić.

nosti opravdavaju »općepoznatim činjenicama« koje redovito potvrđuju mušku intelektualnu nadmoć nad ženama.

Američki su pedagozi poduzeli interesantno ispitivanje o dobroćudnosti muške i ženske djece te su došli na tome putu do vrlo interesantnih rezultata. Općenito je poznato, da mozak muškarca prosječno važe 150 do 200 grama više, nego mozak žene, i da je mnogo razvijeniji, po čemu se zaključuje, da je u muškarca prosječno jači intelektat, nego u žene. (Tko je bolji: muž ili žena, *Ženski list*, god. VI, 1930, br. 8, str. 7)

Ne smijemo ni to zaboraviti da je organizam i mišićje žene slabije od muškarčevog. Radi toga, općenito govoreći, ne može žena niti toliki intelektualni napor podnijeti. (...) Gospodin Bog dao je i ženskome spolu intelektualnih sposobnosti, da se može izobraziti, no one zaostaju, redovito su manje od intelektualnih, kao što i fizičnih sposobnosti muškoga spola. (M. Pukler, *Obrazovanost žena, Zavrjeru i dom*, god. II, 1909, br. 4, str. 104–105)

Samorazumljivost hormonskih i, uopće, fizioloških razlika između muškaraca i žena često priziva omjeravanje njihovih kognitivnih, emocionalnih i mentalnih osobina. Pritom se muškarci obično ističu kao razumna i, upravo zbog toga, uzorna bića, a žene se redovito optužuju za pretjeranu emotivnost i nerazboritost jer se emocije u našoj kulturi drže manje vrijednima (i manje inteligentnima) od razuma.

Kod muškarca je potpuno savršeno regulirana dioba između čuvstva i razuma, kod njega je odijeljeno mišljenje od instinkta. Kod žene je drugačije, jer tu struji jaka veza između čuvstva i razuma; njeno je mišljenje instinktivno. (Muž u ogledalu žene, *Ženski list*, god. VI, 1930, br. 4, str. 10)

Vrlo česta pogreška jest prosudjivanje po časovitom osjećanju. Mnogi pojedinac, osobito žene ravnaju se u životu više po osjećaju, nego po razumu. Njihovi osjećaji su za njih mjerilo po kojem stvaraju sud i odluke u životu i radu. Takovi ljudi kod kojih dolazi najprije obrazac, a onda čovjek to jest kojima diktira srce vrlo su promjenljivi. (Pogriješiti je osobina čovjeka, *Ženski list*, god. XIII, 1937, br. 8, str. 30)

Jedan i drugi spol nadario je Stvoritelj razumom. Ali taj razum drugojačije se očituje u žene, drugojačije u muškarca. Muškarac polagano iz jedne stvari zaključuje na drugu, dok žena naglim intuitivnim pogledom hoće, da pronikne stvar. Zato se žena u naglim slučajevima prije snađe nego muškarac, ali s druge strane ova naglost može je dovesti do toga, da krivo zaključi onda, kad je u stvari teže

dokučiti istinu. (Polje ženskog rada, *Za vjeru i dom*, god. I, 1908, br. 7–8, str. 199)

Ali i u duševnim sposobnostima ima razlike među spolovima. Fantazija žene bujnija je od muške. (...) Na bujniju maštu upućuje nas i to, što žena više teži za čitanjem zabavnih knjiga nego muškarci, jer traži hranu mašti svojoj. Šteta samo, što je ta hrana prečesto otrovana krivim vjerskim i krivim moralnim nazorima. (Polje ženskog rada, *Za vjeru i dom*, god. I, 1908, br. 7–8, str. 197)

Što se tiče ženske fantazije, to znamo iz psihologije, da je ona življa i bujnija, negoli u muškaraca. (...) Afekte i čuvstva znat će ona brže i spretnije probuditi negoli muškarac. (...) Ipak znade i ona stvari intuitivno promatrati i kombinirati. No sve to u manjoj mjeri negoli muškarac. (M. Pukler, Obrazovanost žena, *Za vjeru i dom*, god. II, 1909, br. 4, str. 104)

Kod muškarca se obično obrazuje razum, oštri mu se mišljenje, učvršćuje volja, dok se ženi, u koliko joj se uopće daje naobrazba, obrazuje srce, to jest, uči ju se razne društvene formalnosti i estetiku, glazbu, beletristiku, umjetnost, poeziju, tako da njezinu živčanu osjetljivost i fantaziju povećava. Osjećajni život i fantazija žena ne smije se i dalje razvijati, jer to pojačava samo njihovu sklonost prema nervozu, nego treba i kod nje razviti rad razuma i upoznati je s pojavama praktičnoga života. Osjećajni život žene je prekomjerno razvijen, stoga je sklona svakom praznovjerju i zabludi, te religioznom ludilu. Zbog toga žene gledaju drukčije na svijet nego muškarci, a to je veliki uzrok razlike među spolovima. (Ljubica Ilakovac, Žena nekoć i danas, *Jugoslavenska žena*, god. III, 1919, br. 7, str. 253–258)

Onda se dapače posve ozbiljno raspravljalo, da li i žena imade dušu, a po njoj i vječni život. Jer to je bio privilegij jačeg spola: oni su bili smatrani bićima, koja su imala i tijelo i dušu, dok su ženu smatrali samo tijelom i ništa više. (Duhovna samostalnost žene, *Ženski list*, god. VI, 1930, br. 10, str. 25)

U cijelome pregledanom korpusu samo u jednome primjeru takva asimetrija ide u korist ženskomu intelektu.

Znameniti američki psiholog Valentine proveo je čitav niz eksperimenata sa muškarcima i ženama približno istih duševnih i intelektualnih sposobnosti na taj način, da je brzo stavljao pojedinim parovima zadatke iz najobičnijeg dnevnog života, kako bi ih riješili. Gotovo kod 90% slučajeva pokazalo se, da je žena mnogo prije našla rješenje postavljenog zadatka i da je u svakom slučaju njeno rješenje

bilo mnogo jednostavnije i praktičnije od rješenja muškarca. (Žene su brže u pronicavosti i brzini prosudjivanja, *Ženski list*, god. VII, 1931, br. 7, str. 36)

Posljedica ideologije biologizma u kojoj se muškarci i žene rigidno dijele u dva komplementarna tabora jest oblikovanje ideje da su muški i ženski jezik dva različita jezika, da su razlike među njima zadane, neupitne i mjerljive te da se mogu opisivati kao solidni, monolitni kodovi s općepoznatim i nepromjenjivim obilježjima. U prvome se primjeru ženski jezik svodi na dva osnovna tipa, dječji i zapovjednički, a u drugome primjeru polariziraju se muški i ženski odnos prema verbalnome rješavanju sukoba.

Žene vole da budu dražesne, pa svoje držanje udešavaju prema tome. One govore biranim riječima i neprirodnim glasom i vole da se prikazuju mladijima, no što jesu. Svidja im se naivnost malih djevojčica, pa cio svoj život igraju ovakovu malu djevojčicu. Druge pak, koje su naviknute da u svojoj kući gospodare, ne mogu da se oslobode svog zapovjedničkog tona ni u društvenom saobraćaju. Ne samo u svojoj kući, svojoj služinčadi, svojoj djeci i svojem mužu, već i stranim ljudima, vole one da zapovijedaju. I zato se upliću u tuđe poslove, a to je vrlo indiskretno i vrlo neugodno za druge ljude. Jer kolikogod nije ugodno sresti ženu koja nas bez računa obasipava ljubeznostima i dražesnim smiješkom, a da kraj toga po iskrenom vašem uvjerenju ne osjeća nikakova prijateljstva za nas, tako nije ni ugodno od stranoga čovjeka slušati savjete, uputstva i zapovijedi za stvari koje se tiču samo nas samih. (Pravi ton, *Ženski list*, god. XI, 1935, br. 8, str. 31)

Prema tome, najmanji organ našega tijela – jezik – ujedno je najopasniji. On nam prouzrokuje najveće neprilike u našem životu. (...) Jezik se uvijek previše žuri i obično predteče misli. (...) Sve treba promisliti što se reče. Ili je bolje uopće šutiti. Muževi griješe na tom polju kao i mi. I oni kažu mnogo što ne promisle. Samo je jedna razlika da si muževi međusobno mnogo toga kažu, što im nije ugodno ali to nekako zaboravljaju. Oni se međusobno »izdebatoraju« i pri tom im je laglje. Sebi olakšaju, ali kod njih ne ostavlja takva debata tragova mržnje. (...) Mi smo žene očito osjetljivije. Kod nas riječ uzima dublje korijene. Više put je riječ mišljena najbolje ili samo u šali a ipak je ostavila u onomu, kome smo ju rekli tragove neprijateljstva, bola i uvrijede. (Ne reci sve..., *Ženski list*, god. VIII, 1931, br. 5, str. 30)

Zahvaljujući Mariji Jurić Zagorki, ozbiljna se i zabrinuta rasprava o vječnim nepomirljivim razlikama među spolovima katkada suptilno subvertira duhovitim

relativiziranjem ili neutraliziranjem tih opreka. Takva se Zagorkina pomirujuća akcija prepoznaje i u tekstu o posebnome ženskom jeziku »u Grenlandiji«.

Jedan engleski list veli, da u Grenlandiji žene imaju posebni svoj način govora – pa se može kazati: žene govore sasvim različit jezik od – muškaraca! One međusobno govore tim posebnim jezikom. To su pronašli istraživači i kod nekih malih naroda u Malim Antilama kao i u nekim državicama južne Amerike. – Kako je došlo do toga da tamo žene imaju svoj naročiti jezik? Naučenjaci vele ovo: Kad su u ove krajeve prodrli osvajači, poubijali su urođenike. – Njihove su žene poštedili i sami ih uzeli za žene. Pošto su one zadržale svoj nekadanji jezik kroz generacije, nastala je čudna stvar. – Žene u onim krajevima sačinjavaju neko posebno – žensko pleme – sasvim protivno sadanjim njihovim muževima. Ako dakle oni muževi žele ravnopravnost sa svojim ženama, moraju najprije naučiti – njihov posebni jezik. ((z), *Ženski jezik*, *Ženski list*, god. XI, 1935, br. 1, str. 7)

Osim toga Zagorka ne dopušta da se generaliziranja o razumnim, logičnim, suzdržanim i intelektualno nadmoćnim muškarcima te (pre)emotivnim, histeričnim i intelektualno potkapacitiranim ženama u *Ženskome listu* prenose nekritički; štoviše, takva se uopćavanja često kritiziraju, ironiziraju i prokazuju kao anakrona. U sljedećim se primjerima potiru razlike između muških i ženskih intelektualnih sposobnosti te se dovodi u pitanje binarno postavljanje muških i ženskih osobina, interesa i djelovanja.

Smatralo se da je znanost ženi posve nepristupačna, da je ne može dovinuti umom, a da joj spriječava pristup znanosti i njena vlastita prirodna osjećajnost. Međutim jednoga se dana pronijela čitavim svijetom senzacionalna činjenica, da je u Parizu ugledalo svjetlo jedno od najvećih iznašasća za čovječanstvo: ljekoviti radij. I to pronašasće djelo je žene. Bila je to Madame Curie. (...) To dokazuje da priroda nije stvorila nikakove zaprieke uspješnom djelovanju žene u znanosti, nego da je širom svijeta razasuto mnogo ženskih mozgova, koji su mogli okoristiti svijet. (*Žena u znanosti*, *Ženski list*, god. IX, 1933, br. 1, str. 2)

Najviše se spočitava ženama, da svoja raspoloženja neznaju svladati. U tom međutim muškarci isto griješe kao i mi. Svladavanje svojih unutarnjih duševnih pojava ne ovisi nikako o našoj kulturi – kako to misli društvo – nego samo o našoj kontroli i čvrstoj volji. (Budimo diskretni prema sebi, *Ženski list*, god. X, 1934, br. 2, str. 36–37)

Jasno je da između muškaraca i žene ne postoje samo fizičke već i duševne i karakterne razlike. Granicu između onoga što je »muško« i što je »žensko« gotovo je nemoguće odrediti. (...) Nema gotovo duševne vrednote koja bi pripadala isključivo samo jednome spolu, ali se sposobnosti kod obih spolova ispoljuju drugačije. (...) Žena je realnija, bliža prirodi i čvrsto povezana s izvorom tjelesnoga života. Osnovni instinkt njezin je instinkt podržavanja života, a time je mnogo bliža stvarnosti. Muškarac je graditelj i stvaralac koji je spreman i život žrtvovati za svoj cilj. Sposobnosti između muškarca i žene nisu točno određene. Nema granice između onoga, što je muško i onoga što je žensko. (...) Stapanje ženskih i muških sposobnosti u idejnom smislu dovodi do genijalnosti i stvaranja velikih djela, na polju znanosti, a još više na polju umjetnosti. (Postoje li različite sposobnosti kod muškarca i žene, *Ženski list*, god. XI, 1935, br. 4, str. 32)

Obično se smatra da je logično mišljenje »specijalna osebina muškarca«. Često slušamo opasku »To je prava ženska logika«, pri čemu se prezirivo sleže ramenima, kao da se hoće reći: »Ljudi božji – zar ste i mogli nešto drugo očekivati?!« A ipak, ova gesta, koja isključuje ženu iz reda ljudi koji logično misle, nije nikako opravdana danas, dok je to moguće i bila ponekad u vrijeme, kad su žene doista bile navikle da muškarci misle mjesto njih. (Mogu li žene biti logične?, *Ženski list*, god. XII, 1936, br. 6, str. 32)

Mudrac je muškog roda, a mudrost ipak ženskog. Dakle i mi možemo da budemo mudre, jer samo onda možemo dobiti igru kad sjednemo šahirati s – muškim! (Kamen ženske mudrosti, *Ženski list*, god. IX, 1933, br. 3, str. 14)

Pročitala sam naime jedan članak i to baš u »Ženskom listu«. Čini se kao da je uperen baš protiv mene! (...) Veli se u članku da se mora prije promisliti nego što se nešto veli! (...) A muškarački jezici se ne istrčavaju? Brži su od najbržeg zabijača goala. Zamislite samo koliki muškarci govore a da ne misle! Prisegnu djevojci ljubav kao ništa! I kad bi trebalo da svoju prisegu opetuju pred oltarem tek onda počnu misliti – i misle – i misle – i onda u jednom nemaju riječi! (...) Nije promislio prije nego što je rekao! I nikome ništa. Zapravo njemu nije ništa, ali ženi je krivo! Tako njihov poštovani jezik istrčava se pred rudo prije nego što je glava nešto promislila! U ljubavi oni uopće nikad ne misle. Oni samo govore i govore i tako vješto govore, da im se čak i vjeruje! A ne misle što govore! Rekla sam to jednomu od svojih kolega, a on mi je na to podrugljivo odgovorio:

– Tko vam je kriv da ste žene tako lakovjerne!

– Tako dakle. Mi smo žene lakovjerne – rasrdim se ja – a znate zašto vam se vjeruje? Samo zato, što se misli, da vi mislite kad govorite, obećajete i prisežete. (Iglica, Kad počnem misliti..., *Ženski list*, god. VII, 1931, br. 5, str. 43)

4.1. Brbljave žene

Razlike u jezičnome ponašanju muškaraca i žena ne tumače se samo građom mozga i hormonskim statusom, odnosno ne oslanjaju se samo na neuroznanstvena i endokrinološka istraživanja. Ideologija biologizma često poprima evolucionističke obrise i evocira svakodnevicu naših »primitivnih« predaka te se poziva na spoznaje evolucijske psihologije (Cameron 2009: 175–177; 2014: 291). Pritom se iznose dvije teze o ishodištu samoga jezika. Prema jednoj od njih jezik su razvili muškarci, i to zbog potrebe da koordiniraju različite aktivnosti poput ratovanja i lova; prema drugoj tezi jezik su razvile žene jer su morale uspostavljati i održavati grupnu koheziju (*idem*). Obje su teze rezultat pretjerana pojednostavljivanja i banaliziranja podjele rada među našim precima jer se bez ikakva propitivanja podrazumijeva da su muškarci lovili, a žene okupljale.

(...) kakva je bila prva obitelj? (...) Ispočetka nikakva veća zajednica: tek prva familija, žena sa djecom sklonjena u špilji, dok muškarac u nesmiljenoj borbi sa prirodom i njenim sličnim stvorovima, u lovu, pomoću primitivnog kamenog oružja, pribavlja hranu sebi i svojim. On, fizički jači od žene, njoj intelektualno superioran i slobodniji, jer je priroda sav teret radjanja i uzgajanja potomstva navalila na njegovu drugaricu, on, hranitelj i branitelj, ujedno je i neograničeni gospodar svojih. Dakle strogi patriarhat, najkruće gospodstvo muškarca, osnov je prve familije. (...) Žena tek upotpunjuje muškarca u stvaranju potomstva – inače je potpunoma bespravna. (dr. G., Kako je nastala porodica? Muž ili žena? – Patriarhat ili matriarhat?, *Ženski list*, god. III, 1927, br. 2, str. 3)

Kudgod gledamo svuda opažamo, da je dječaka borbena igra te igra djevojčice lutkom stalno opetovanje prastare podjele rada između spolova – ona podjela rada, koja bazira na dubokoj razlici između muškoga i ženskoga bića. Naravno imade i dječaka koji osjećaju toliku potrebu nježnosti, da i oni uzimaju u svoj naručaj lutku. Ali doskora prenose oni ovu nježnost na razne životinje. Isto tako imade djevojčica, koje sa ljubavlju sudjeluju u borbenim igrama dječaka. Ali u cijelosti se ipak pokazuje u igrama obih spolova tipična i prirodjena razlika. (Vaša djevojčica, njezina lutka i svojstva žene, *Ženski list*, god. XIII, 1937, br. 1, str. 30)

Iz te se binarnosti izvodi zaključak da je stroga podjela rada pogodovala razvoju različitih vještina kod žena i muškaraca. Tvrdi se da su žene pri obavljanju svakodnevnih poslova u domaćinstvu, odgajanju djece i okupljanju obitelji morale komunicirati, pa su se kod njih razvijali dijelovi mozga odgovorni za jezik, dok su muškarci u lovu morali šutjeti da ne uplaše plijen (usp. Cameron 2009: 178). Zbog toga su žene mnogo bolje razvile verbalne, a muškarci vizualne, prostorne i orijentacijske vještine. Iz takva se uopćavanja izvlače argumenti za najčešće ponavljanu i najpoznatiju zabluđu iz polja jezičnih rodni ideologija, a to je tvrdnja da žene govore više nego muškarci. Ta se postavka komično dovodi do apsurdna u časopisu *Za vjeru i dom* gdje se ženska brbljavost – u skladu s ideologijom biologizma – argumentira razvijenijim »mišićjem jezika«.

Od cijelog mišićja samo je mišićje jezika kod žene razvijenije nego u muškarca. Odatle dolazi i veća spretnost u govoru. To je talent, dar. Ali taj se dar može i zlorabiti. Ako se zlorabi, može da učini vanredno mnogo zla. (...) Gospođe, koje vode ženske organizacije, vele iz iskustva, da u ženskoj skupštini jezik uzme vanredno mnogo korisnog vremena: uvijek se prekida, upada u riječ ili ih više na jednom govori. (Polje ženskog rada, *Za vjeru i dom*, god. I, 1908, br. 7–8, str. 195)

Kadšto se čini da se verbalne vještine drže talentom i da se ženama priznaju kao vrlina, no takvi se odlomci obično poentiraju adverbativnim konstatacijama o ispraznim aktivnostima na koje žene trate svoju retoričku darovitost.

Kod žene nadalje nalazimo veću spretnost u govoru. Ona se zna jasnije izraziti nego li muškarac. (...) Učitelji filologije i stranih jezika također su iskusili, da žena prije i bolje izgovara tuđe riječi negoli muškarac. Dakako da tome pridonaša i njezina marljivost, jer je činjenica, da su djevojke u školi marljivije od dječaka, pažljivije i intenzivnije gaje študij. Ne samo to, da se žena sama znade bolje od muškarca izraziti i izgovarati strane jezike, već će ona i tuđinca prije razumjeti. (...) Osim toga žena je poprečno mnogo više sklonija na radoznalost. Nije to na žalost ona prava težnja za istinom i konačnim uzrokom, već se ona jako rado zadržaje kod izvanjskih, promjenljivih događaja. Otale onda njezino zanimanje za isprazne i tašte stvari. (M. Pukler, *Obrazovanost žena*, *Za vjeru i dom*, god. II, 1909, br. 4, str. 104–105)

Ženska brbljavost ima status područstvljene maksime koja se nikada ne problematizira. I u našem je korpusu opće mjesto i česta tema viceva.

DJEČJA USTA Sin: »Tata, zašto se kaže – materinji jezik?« Otac: »Sinko, pa valjda čuješ i vidiš, da samo majka govori...« (Šale, *Ženski list*, god. VI, 1930, br. 11, str. 47)

Tako Škot veli: Žalosna ona žena, koja nema jezik, ali sretan muškarac koji takovu ženu dobije. (Što pojedini narodi vele o ženi?, *Ženski list*, god. VI, 1930, br. 12, str. 55)

Ipak, valja istaknuti autoritativni glas jednoga klasifikatora ženskih verbalnih praksi koji ženski kod nije unificirao svodeći ga samo na brbljavost nego je prepoznao čak tri vrste ženâ s obzirom na način na koji žive i komuniciraju. Ta se raznolikost materijalizira u personama razgovorljive žene, karijeristice i odveć čedne žene.

Uzmimo na primjer odviše razgovorljivu ženu. Ona ne daje nikome doći do riječi. Neprestano priča o svojim uspjesima, o svojim sposobnostima i svojoj požrtvovnosti. Ona je svuda prva, dakako – prema njenom pričanju! Ona se hoće upravo raztrgati, radeći u svome kućanstvu. Ona sve čini samo za svoju djecu. Slušać se malo čudi. Ono što čuje, nekako se protivi stvarnosti. Ako li je to slučajno muškarac, tada prema svojim vlastitim opažanjima ne bi baš mogao reći, da muž ove žene živi u tako izvanredno vođenom kućanstvu. Ako li je pak slušaoc žena, tada se sjeti, da je kućanstvo ove vrle domaćice prilično zapušteno i neuredno, da su djeca ove toli požrtvovne majke loše njegovana i ne baš najbolje odgojena. (...) Uzmimo, nadalje, ženu, koja je sva izpunjena jedino izključivo svojim zvanjem. Nikakav drugi razgovor nju uobće ne zanima. Ona govori o robi, o cijenama, o intrigama svojih kolega, o prostoti konkurencije, o dobrim i lošim svojstvima svoga poslodavca. Ovo njeno podpuno slivanje u jedan jedini životni interes, donosi joj kadkada velike uspjehe u njenom zvanju. Pa ipak je sve to samo ljuska jednog nezadovoljenog ženskog udesa, koji se ne može izpoljiti u ljubavi, braku i materinstvu. Zatim imamo odveć čednu ženu. Ona malo govori, a i onda samo u tugaljivom tonu. Ona si utvara, da se ne može nikome sviđati, da njen govor nikoga ne zanima. Pozovemo li je da sjedne, ona se plaho zaliepi za rub stolice. (Podcienjivanje samoga sebe, *Hrvatski ženski list*, god. V, 1943, svibanj, str. 16–17)

Budući da je ženska logoreja omražena osobina koju muškarci ne mogu podnijeti, kao najveća se ženska vrlina i krepost ističe šutljivost.

Šutljivost je sestra takta. (...) Njoj nije lako služiti, ali jer je priznata kao ženska vrlina, stoga budi i ti – šutljiva! (Šutljivost neka resi svaku ženu, *Hrvatski ženski list*, 1941, god. III, kolovoz, str. 20)

Razborita žena ljubi šutnju (...) Šutnja je važan uvjet kreposti. Uvjeren sam, da vas ima malo, koje se kajete, da kojiputa nijeste dosta govorile, a koliko vas ima, koje se kajete, da ste previše govorile? (...) Nastavimo, da vidimo, kada valja govoriti. »Jaka žena otvara usta

svoja mudrosti, i zakon blagosti i dobrote upravlja njezin govor.« To je divna rečenica. Mudrost neka stoluje u vama, a blagost treba da pružate svojoj okolini. Evo tako valja da otvarate svoja usta. Sjećam se još jedne rečenice sv. Pisma: »Riječ razborita i kratka na ustima dobre žene, zlatna je jabuka na srebrenoj tkanini.« Koja dražesna poredba! (Dupanloup, Konferencije kršćanskim ženama. O krepostima, *Za vjeru i dom*, god. VI, 1913, br. 9, str. 336)

Cameron (2009: 178) ističe da sve tvrdnje o tome kako žene govore više od muškaraca proizlaze iz pučkih mudrosti i nagađanja i da nikada nisu potkrijepljene znanstvenim dokazima. Štoviše, upućuje na aktualna istraživanja i precizna mjerenja muško–ženske komunikacije koja pokazuju da se u neformalnoj vršnjačkoj interakciji ne primjećuju nikakve razlike u »minutaži« muškoga i ženskoga govorenja te da u formalnim i javnim situacijama muškarci govore više od žena (*idem*: 180). S njom se slaže Kaplan (2016: 165–177) upozoravajući na to da se tvrdnje o ženskoj govorljivosti u popularnoj znanosti verificiraju brojkama koje zvuče vrlo autoritativno (npr. žene izgovore prosječno 20 000 riječi na dan, a muškarci samo 7 000 riječi), ali nisu dokumentirane nikakvim istraživanjem. Podatci se izmišljaju, a tobožnje statistike prepisuju iz jedne popularnoznanstvene knjige u drugu iako postoje tek kao zombi–statistike, odnosno kao uvriježeni stereotipi podmetnuti čitateljima pod krinkom neprijepornih činjenica. Jednom riječju, utjecaj roda na govorljivost nije ništa veći od utjecaja drugih govornikovih identiteta na tu osobinu (dobi, klase, rase, profesije itd.), kao ni od utjecaja konkretne situacije na govornikov izbor komunikacijske strategije.

4.2. Natjecanje i suradnja

Evolucionistički je motivirana još jedna generalizacija o spolovima koju generira ideologija biologizma, a to je teza da se muškarci i žene različito odnose prema radnim obavezama. Naime od svojih predaka lovaca i ratnika muškarci baštine natjecateljski duh, a žene su u skladu sa svojim kohezijskim praulogama sklone suradnji.

Suradnja žene ne može biti suvišna, ona je i te kako potrebna. Ali nažalost smatra se djelovanje žene izvan obitelji utakmicom, nepodesnom konkurencom muškarcu. A već sama ta riječ »utakmica« dovoljno karakteriše stajalište, s kojega se gleda na naš rad, na naše bivstvovanje i na naš napredak. (...) Mi smo suradnice, a ne konkurencija. (...) Kad bi se rad žene cijenio istom mjerom kao i rad muškarca, otpadalo bi samo po sebi mišljenje o utakmici kod podjeljivanja rada. (Suradnja, a ne utakmica, *Ženski svijet*, god. I, 1917, br. 3, str. 138–139)

Muškarci su više nepopustljivi, a žene su više sklone kompromisu. (Mogu li žene biti logične?, *Ženski list*, god. XII, 1936, br. 6, str. 32)

Iz te duboke, iskonske razlike između ženskoga i muškoga radnog principa proizlazi i oprečno ponašanje žena i muškaraca u verbalnim interakcijama, pa su muškarci skloni kompetitivnim stilovima i žanrovima, a žene kooperativnoj i empatičnoj komunikaciji. Ta je ideja temelj *razlikovnoga pristupa* rodu i jeziku koji je prevladavao u početnim fazama feminističke kritike jezika (usp. odjeljak 2.1). Pionirima se toga pristupa drže Maltz i Borker (1982) koji razlike između muškoga i ženskoga jezika izvode iz različitih načina socijalizacije djevojčica i dječaka. Iste su teze osnova rada Deборе Tannen (2018: 137–153) koja ženski jezik drži *prisnim* (engl. *rapport-talk*) jer je usmjeren na uspostavljanje veze i dogovaranje suradnje, a muški jezik naziva *informativnim* (engl. *report-talk*) jer muškarci u verbalnoj komunikaciji nastoje ostati neovisni i zadržati status u društvenoj hijerarhiji. Naš korpus potvrđuje da su takve ideje o jeziku razvijane mnogo ranije, i to izvan akademskoga diskursa.

Poznata talijanska književnica Gina Lambroso u svojoj knjizi »Ženska duša« tvrdi, da se glavna razlika između muškaraca i žene sastoji u tome, što je njen karakter altruističan ili bolje reći altrocentričan. Središte svojih radosti, nada i nastojanja ne stavlja žena u samu sebe nego u druge, koje voli i od kojih hoće da bude voljena. Žena osjeća boli i radosti ljudi, koji je okružuju. (...) Žena čezne za tim, da može živjeti za druge i žrtvovati se za druge. (...) Sasvim drugačiji je muškarac. Njegov značaj je egoističan, t. j. zapravo egocentričan, jer on sam sebe stavlja u središte svoga nastojanja i htienja. (...) On može živjeti samostalno i uživati, bez obzira na boli i radosti bića, koja ga okružuju. (...) Baš po tome što žena nema egoističnog instinkta, teži ona za zajednicom sa muškarcem, koji će njezinom životu dati cilj i smjer. (Razlika mužkog i ženskog značaja, *Hrvatski ženski list*, god. VI, 1944, srpanj, str. 20)

Obzir je najčešće žensko svojstvo. Obično se iz ženskih ustiju čuje: »Treba imati obzira«. Dok muškarac, često ništa ne misleći, rastreseno zadire u najintimnije stvari, žena ih tiho obilazi. Dok on ima talent, da uvijek postavlja izravna pitanja, koja pogađaju najosjetljivije žice drugoga, on ni ne sluti kako se prema njemu samome u njegovoj kući postupa s njime najobzirnije. (Oprez – uviđavnost – obzir, *Hrvatski ženski list*, god. II, 1940, kolovoz, str. 18–19)

Osobita spretnost žene za agitaciju nedvojbeno je. Ako se k tome uzme u obzir, da je žena u saobraćaju nježnija, umilnija od muškarca, onda je jasno, da i njene riječi prije osvoje za stvar nego muške. Nju se ne odbije tako lako kao muškarca. Tu agitaciju sposobnost dužna je žena (osobito inteligentna) upotrijebiti u korist dobroj stvari. (Polje ženskog rada, *Za vjeru i dom*, god. I, 1908, br. 7–8, str. 196)

Ponovno se jezično ponašanje drži potvrdom karakternih razlika između muškaraca i žena, zbog čega se često svađaju. Primjeri iz našega korpusa potvrđuju da

se ženama nameće obaveza da ublažavaju takve konflikte i umiruju napetost. Žene moraju moderirati razgovor s muškarcima, i to tako da im popuštaju i da ih tješe, odnosno da stišavaju vlastite želje i daju prednost muškoj volji.

Tko danas nema briga? A pogotovo suprug i otac obitelji, koji mora uzdržavati mnogobrojnu obitelj. (...) Upravo onaj čovjek, koji ima najviše briga, osjeća potrebu i želju da se u svome domu odmori, porazgovori, ohrabri i dade tješiti. (...) Razborita žena, koja pozna svoga muža, ima obzira i respektira tu njegovu želju te joj, štaviše, izlazi ususret. Ali, nažalost, sve žene nisu jednako pametne, pa često i one najpametnije čine kadkada baš protivno od toga. »Ta i ja imam svojih briga!« obično pomisli u ovakvoj zgodi žena i dočeka muža koji je i onako došao kući zlovoljan i neraspoložen, čitavom bujicom neugodnih stvari. (...) Kadkada mora muž slušati o sasvim beznačajnim stvarima, možda o kakvoj prepirci sa susjedom ili pazikućom, tetkom ili slično. Sva ogovaranja čitave kuće istovaruju se za vrijeme objeda pred umornog čovjeka, koji bi htio u miru pojesti ono malo jela ili se u ovo kratko odmjereno slobodno vrijeme pozabaviti s djecom. (Kada muž ima briga, *Hrvatski ženski list*, god. II, 1940, listopad, str. 20)

Dodje li koji puta do neizbježive bračne bure, (a gdje je nema?) mora žena nastojati svim silama da zadrži prijazno lice, jer se samo tim načinom bura prije stiša, nego kad žena namrgodjenim licem manifestira svoje ogorčenje. Moderna, pametna žena zna da suprug ne može biti uvijek galantan i ne može ju vječno obasipavati galanterijama ili darovima, jer su uzroci njegovom neraspoloženju prilike i poslovi. A zna i to da njena lijepa riječ – vedar posmijeh razvedruje ne samo zamračeno čelo bračnog druga – nego i čini brak ljepšim, snošljivijim i sretnijim. (Golema vrijednost posmijeha, *Ženski list*, god. XI, 1935, br. 4, str. 28)

Jedna riječ izazivlje drugu i malo po malo ljudi se svom žestinom obaraju jedni na druge i ogorčuju si ono malo sati, koje provode. Kako lako bi se često dalo tome izbjeći, kako lako bi ponovno zavladao mir, kada bi samo jedna stranka našla ili htjela pronaći pravu riječ u pravo vrijeme! Muškarac će rjeđe naći tu prvu dobru riječ. Naravno, ta prva riječ stoji ženu samoprijegara, svladavanja i dobrote. Ali žena treba da to učini rado i pripravno, samo da bude u kući mir. Time olakšava mužu njegovu i onako tešku svakodnevnu borbu za život, koja u velikoj mjeri troši živce. Mnogim ženama nije baš tako teško progovoriti tu prvu pomirbenu riječ, no neke se nikako ne mogu odlučiti na to. One, naprotiv, u svojoj tvrdoglavosti nalaze stanoviti ponos, ako ne popuste prve. »On neka prvi dođe!« tako obično

misle. Koliko je ipak ljepše za svaku ženu, ako ona popušta! To se ne smije tumačiti nikakvim poniženjem ili pokornošću. Njeno žensko dostojanstvo ne će time biti nimalo okrnjeno. Ona prva pruža svome mužu ruku pomirnicu, ona gradi zlatne mostove, kada ih već on ne zna graditi. Žena mora pritom uvijek misliti na to, da muž mora preko čitavog dana progutati mnogu gorku u svome zvanju, samo da zasluži najnužnije za uzdržavanje svoje obitelji te i njemu ne cvatu same ruže. Stoga ipak zaslužuje barem malo obzira i strpljivosti u svome vlastitom domu. (...) Uzajamno razumijevanje i pomaganje, da se prijeđe preko raznih stvari, ima uvijek veliku vrijednost za budućnost. Žestoko prepiranje i svađe nisu još nikada zbližile ljude. Vikanje i neobuzdana srdžba prouzrokuju malo po malo trajni nesporazum. (...) Stoga treba odvratiti buru prijaznim riječima. Budete li mirno razgovarale, brzo će i vaš muž uvidjeti svoju pogrešku. (Tko će prvi progovoriti, *Hrvatski ženski list*, god. III, 1941, siječanj, str. 18–19)

Osim toga žena mora biti uljudna, pristojna, ugodna i slatka; mora predvidjeti nadolazeće konflikte i vješto režirati razgovor. Dakako, to će biti korisno i njezinu suprugu. Dodjeljivanje mirotvornih i moderatorskih uloga ženama u konverzaciji proizlazi iz još jedne generalizacije o ženskim verbalnim praksama: tvrdi se naime da su žene uljudnije i pristojnije od muškaraca. Kaplan (2016: 160–163) naglašava da taj zaključak ne proizlazi iz bioloških razlika između muškaraca i žena, nego iz društvenih očekivanja koja reguliraju muško i žensko ponašanje.

Kako je tek omiljena žena, koja je u društvenom saobraćaju mila i ljupka. Svaka žena mora dakako u prvom redu tražiti i nalaziti pravo i jedino zadovoljstvo u svome vlastitom domu i u krugu svoje obitelji. Ali niko od nas nije u stanju, da se sasvim i zauvijek odcijepi od društva i izolira od svakog doticaja s vanjskim svijetom. Žena mora i treba održavati saobraćaj i veze s drugim obiteljima, jer će na taj način doći i u druge krugove i prilike. Mnoge žene imaju prirodenu sposobnost i talent, da budu u društvu duhovite i zabavne i da pozitivno utiču na stanoviti društveni krug. No mnoge, inače veoma pametne i inteligentne žene, po prirodi su plahe i povučene, te se uza svu dobru volju ne osjećaju među stranim ljudima nimalo ugodno. A ipak ih položaj njihova muža često sili, da dođu češće u doticaj sa stranim osobama. Žena kadšto može ovdje učiniti svome mužu upravo neprocjenjive usluge. Samo žena je u stanju da u neki poslovni ili zvanični saobraćaj unese lično obilježje, koje može samo koristiti napredovanju i uspjehu njenog muža, ako je malo samo spretna, taktična i prirodna. Svaka žena morala bi stoga nastojati, da se otrese društvene plahosti, da bude prijazna i uljudna, jer lijepo ponašanje

korijeni se u dubljini duše i dokaz je nježne osjećajne čudi. (Žena u društvu, *Hrvatski ženski list*, god. IV, 1942, br. 7, str. 28)

Prava žena ima dovoljno volje i autoriteta, kojim postizava, da se sve njene želje uvažavaju. (...) Ona zna da su uzajamni obzir i pažnja temelj svakog dobrog braka. Zbog toga ona misli na rođendan svoga muža, a obljetnicu braka slavi kao njihov zajednički najveći blagdan. Ona ne uzkráuje mužu slobodu i raduje se kad se on vraća dobro raspoložen kući. Prigodom nesuglasica, ona mirno i stvarno zastupa svoje stanovište, ali u pravom času umije i popuštati, jer zna da je ljubav mnogo važnija od činjenice, da je ona imala pravo. (Koja je žena najbolja u braku, *Hrvatski ženski list*, god. V, 1943, srpanj – kolovoz, str. 41)

Iz samorazumljiva polariziranja muškoga i ženskoga jezičnog ponašanja proizlazi jednako samorazumljivo povezivanje određenih govorenih žanrova s određenim spolom. Trač i ogovaranje drže se ženskim žanrovima,¹⁰ zbog čega žene ne mogu čuvati tajne (usp. Kaplan 2016: 156, 162). U našem se korpusu ženama često spočitavaju te rđave komunikacijske navike.

Osobito mlade djevojke imadu svojih ličnih tajni, malenih i dragih koje nikako ne mogu da ostanu samo u njima, da zaista budu neke tajne. One moraju te svoje tajne povjeriti prijateljici, naravno uz najveću diskreciju i obećanje, da će to zaista ostati tajnom. Prijateljica uvjerava da ju nikome neće kazati, dapače, ona tvrdi, da će smjesta kad čuje i zaboraviti, da joj je nešto tajna bilo povjereno. I tajna se onda ispriča »u četiri oka« i za kratko vrijeme više to nije – tajna. Jer ova tajna prijateljici isto tako teško leži i kopka u duši, kao što je kopkala onoj od koje ju je saznala. Ona ju govori dalje, opet »u četiri oka«, i prima uvjeravanje da nitko više živ ne će za nju saznati. Tako tajna putuje od usta do usta, dok naposljetku već svi o njoj ne govore,

10 Predodžba o traču kao ženskome žanru nije hrvatska posebnost. Štoviše, nije ni posebnost zajednica koje komuniciraju indoeuropskim jezicima. Innes je (2006) istraživala rod i jezične ideologije u muskogijskome jeziku muskodži (sjevernoamerički domorodački jezik) gdje je uočila da žene participiraju u obrednome životu u javnoj sferi upravo tračajući. Naime muške i ženske govorne prakse strogo se odvajaju u obrednoj sferi i Innes tvrdi da je takva podjela racionalna te da uspostavlja ravnotežu među spolovima. I dok neki muškarci u toj zajednici trač opisuju kao »opasan žanr«, u jezičnoj ideologiji zajednice prevladava stajalište da je trač moćan žanr i da njegova uporaba u načelu pozitivno djeluje na muskodžijsko društvo. Muškarci i žene kontroliraju različita područja muskodžijskoga društvenog života i to je rezultat rodne ideologije; oni osim toga rabe različite govorene žanrove i to je rezultat jezične ideologije koja izjednačava jezik/govor s akcijom (Innes 2006: 253). Neki žanrovi omogućuju pristup prestižnomu društvenom statusu i moći i to je za žene upravo žanr trača. U javnoj sferi žene tračajući raspravljaju o velikim i važnim društvenim pitanjima, a nakon završene debate mjerodavno donose zaključke koje društvo prihvaća. Dakle žensko tračanje jest aktivan žanr, odnosno govor kojim se nešto čini – utječe se na oblikovanje i uspostavljanje muskodžijskoga društvenog poretka. Zato Innes (*idem*: 254) zaključuje da muškarci i žene imaju podjednaku moć u javnoj sferi, ali je postižu na različite načine.

ali ne više kao o tajni, nego kao o nečem o čemu se može govoriti. I napokon dolazi tajna do ušiju one koje se tiče i nastaje čudjenje kako se to zna, »kad to nisam nikome, samo jednoj osobi pričala«. Često iz toga nastaje prepirka, najbolje se prijateljice posvade i ne razgovaraju, one se ljute jedna na drugu. A u tom neprijateljskom stanju nastaju onda još gore situacije, jer će prijateljica uz tajnu prikupiti još koju riječ i tajna, koja se u početku sastojala od samo nekoliko riječi naraste do čitavog brda, jer joj je pridodan kvasac, koji je mnogo bolji no onaj što ga upotrebljujemo u kuhinji! (Pazi kome se povjeravaš, *Ženski list*, god. VI, 1930, br. 1, str. 10)

Nema svatko uza se prijatelja, kome bi se mogao potpuno povjeriti, bez bojazni, da će to povjerenje zloupotrijebiti. Tako se događa, da svoje povjerenje poklonimo na sasvim krivome mjestu. Prijateljica to zatim kaže svome mužu ili »samo« svojoj prijateljici, ova opet ima radoznale prijateljice. (...) Žena n. pr. nepromišljeno govori o poslovima svoga muža i ne sluteći zlo potkapa njegov kredit ili mu možda omete kakav važan poslovni zaključak. Majka se u ljutini tuži na pogreške svoje djece, a poslije, nakon mnogo godina se kaže: »Ah taj! Taj nije već ni u mladosti ništa vrijedio. Rekla mi je to njegova vlastita majka.« (Govoriti je srebro – šutjeti zlato, *Hrvatski ženski list*, god. III, 1941, svibanj – lipanj, str. 32)

Ponovno valja naglasiti da se korigira samo ženski jezik, dok se muški jezik drži besprijekornim u svojem autentičnom obliku. Kaplan (2016: 162) ističe da je svim polariziranjima muškoga i ženskoga jezika zajednička ideja o inferiornosti ženskoga i superiornosti muškoga jezika. Tvrdi se da se ženski jezik konkretizira u frivolnim i trivijalnim žanrovima te ga treba stalno nadzirati i popravljati.¹¹ No u *Ženskome listu* nailazi se na propitivanje žanrovske zadanosti ženskoga jezika. Zagorka je u jednome članku odlučno negirala dominantnost trača u ženskim razgovorima, i to nakon što je evidentirala sve ozbiljne teme o kojima žene razgovaraju na svojim sastancima. Stoga se može konstatirati da je *Ženski list* anticipirao pojavu razlikovnoga pristupa jeziku i rodu, a njegova ga je urednica uspjela i dekonstruirati.

Netko će mi prigovoriti: Nije istina da se društvo žena ne bavi – čeretkanjem, to jest »tračem«. A ja odgovaram sa potpunom odgovornošću: Ne! Već u početku članka rekoh: ako se raspravlja o dnevnim ličnim događajima ili o ličnim dnevnim tragedijama vazda je taj razgovor kao neki obranbeni forum gdje se svaka nevolja, tragedija ili druge vrsti obiteljski događaj raspravlja sa gledišta opravdanja, samilosti, sućuti ili barem nastojanja razumjeti ljudske slabosti.

11 O higijeni ženskoga govora podvedenoj pod termin jezičnoga bontona usp. Pišković 2018.

Davni su se »tračevi« sasvim preživjeli. Možda i zato što se danas tkzv. »skandalozna kronika« toliko prokuhava novinskim putem, da je do prvog sastanka na čaju izgubila svaku zanimljivost. Medjutim valja mi još primijetiti, da se prigodom ženskih razgovora opaža velika povučenost, gotovo oprez. – Većina se izražava o svemu vanredno diplomatski. U tom se razvio nesvijesno pravi kult. – Otkuda to? Mislim ovo je posljedica općih prilika posljednjih godina. – Jednom riječi mora se konstatirati: onaj sloj društva žena, kojemu se некоć spočitavalo da se u svojim razgovorima bavi sitnicama – napredovao je za sto godina – jer danas društveni saobraćaj žena dokazuje vrlo lijep duševni sadržaj. (Z., O čemu žene medju sobom govore, *Ženski list*, god. XI, 1935, br. 12, str. 36–37)

4.3. Čistačice (jezika)

Ideologija biologizma producira još jednu generalizaciju o muškome i ženskom jeziku. Često se tvrdi da je ženski jezik bliži standardnim normama ili prestižnomu varijetetu nego muški jezik, što se drži potvrdom već spomenuta stereotipa da su ženske verbalne vještine razvijenije nego muške. Iako se čini da se objema tezama odaje priznanje ženskim sposobnostima, njima je samo garnirana još jedna pretpostavka kojom se derogira žensko ponašanje. Naime smatra se da uporabom standardnoga varijeteta žene zatomiuju i prikrivaju svoj organski govor jer ga drže manje vrijednim i manje profinjenim od standardnoga jezika. Ženama treba takav način afirmacije jer žele djelovati mlađe, dražesnije, obrazovanije i pametnije nego što doista jesu (usp. 4. poglavlje), pa se pretvaraju i »udešavaju« svoj govor inklinirajući prestižnomu kodu. Prvo, problematično je standardni varijetet proglašavati prestižnim i superiornim u odnosu na nestandardne varijetete, što smo već opisali kao temeljnu postavku ideologije standardnoga jezika (usp. 1. poglavlje). Drugo, do analognih bi se polariziranja došlo i pri uspoređivanju govora pripadnikâ različitih društvenih slojeva, etničkih skupina, profesija, supkultura. Dakle razlike u sklonosti standardnomu varijetetu nisu motivirane isključivo rodnim identitetom govornika, nego i nizom drugih čimbenika (Cameron 2009: 182).

U korpusu nismo naišli na eksplicitno povezivanje načina na koji govore žene i muškarci s unutarnjim raslojavanjem hrvatskoga jezika na standardne i nestandardne varijetete. Međutim samo se žene proglašavaju čuvaricama nacionalnoga jezika i samo se njima nameće obaveza odgajanja mladih govornika »pravilnoga« hrvatskog jezika. O tome će biti više riječi u sljedećemu poglavlju. Na ovome mjestu valja spomenuti tekstove prožete ksenofobnim purizmom (Thomas 1991), dakle purističkim intervencijama usmjerenima na vanjske mete, i to najčešće na leksičke i sintaktičke elemente iz stranih jezika. Ističe se da su žene očuvale materinski jezik od agresivna nametanja tuđinskih idioma, pogotovo u Dalmaciji gdje je Venecija

svoje hegemonijske težnje nastojala zadovoljiti i nametanjem talijanskoga jezika domicilnomu stanovništvu.

Kad je Venecija zavládala Dalmacijom, unosila je u dalmatinske gradove talijanski jezik i nastojala potpuno potisnuti, zapravo uništiti, hrvatski jezik. U gradovima i otocima im je to samo djelomično polazilo za rukom, jer su ovu osnovu Venecije skršile dalmatinske Hrvatice. Da nije bilo svijesti tih dalmatinskih Hrvatica, Bog zna, kako bi daleko napredovala Venecija navalom na naš jezik. Muškarci su naime već radi svojih poslova bili prisiljeni da govore talijanski i kod kuće. I žene su znale talijanski, ali ipak nisu htjele drukčije govoriti, nego baš svojim materinskim jezikom. (Žena – čuvar narodnih tradicija, *Hrvatica*, god. I, 1939, br. 1, str. 21)

Purističke intervencije nisu zahvaćale samo pisane tekstove (koji se, zapravo, jedini mogu pregledavati i lektorirati); autori savjetodavnih tekstova iz našega korpusa vrlo su ostrašćeno kudili uporabu tuđica i u spontanoj usmenoj komunikaciji.

Pretjerana i stalna upotreba tuđjih riječi druga je velika mana današnje konverzacije. Često se čita u novinama, kako je u počast kojeg odličnog stranca priredjen »lunch« (a ne može biti doručak, jer to nije dovoljno otmjeno!), ili g. N. N. daje svečan »rout«, umjesto da se – i ako ne doslovno prevedeno – lijepo kaže »svečano primanje«. Poslije podne ne ide se više na čaj u slastičarnu, već na »five o clock tea«. Pa onda »moj baby« zvuči dakako mnogo »finije« nego li moje dijete itd. Mogli bismo navesti sijaset takvih i sličnih primjera. Ima ljudi koji se rado služe stranim riječima, izgovaraju ih često loše. Bolje je služiti se svojim jezikom. Nije sramota ako čovjek nezna tuđjih jezika, ali je smiješno kad ih loše upotrebljava. (Glavne oznake društvenog razgovora, *Ženski list*, god. V, 1929, br. 11, str. 10)

Zbog nagrdivanja hrvatskoga jezika tuđicama u purističkim se tekstovima prozivaju isključivo žene i njih se obavezuje na pomno čišćenje materinskoga jezika od toga »drača«.

Zar one ne znadu, kakovu nepravdu čine svom vlastitom jeziku i narodu, kad tako iskvareno govore? Čemu se kite tuđjim perjem, kad imadu svoje lijepo, dapače još ljepše? Baš Jugoslaveni se mogu dičiti svojim zvučnim, krasnim jezikom. A koli je opet ružno čuti taj jezik iznakažen pokvarenim njemačkim riječima! (...) Na vama je, žene, majke i učiteljice, da očistite vaš govor od drača! Vi, koje djecu uzgajate, ne zaboravljajte poučavati ju u čistom materinskom jeziku, bez tuđjinske primjese. (...) Ja imam dvije djevojčice, koje još ne polaze

školu, ali vazda ih opominjem, neka ne vele »štrik, vaškihe, vešblau« i slične riječi, što ih od sluškinja i u susjedstvu čuju, nego »uže, praonica, modriilo« i t. d. (Marija Hošnova, Nešto o govoru, *Jugoslavenska žena*, god. III, 1919, br. 1, str. 40)

Važno je obilježje ideologijā o jeziku i rodu i to da ne insistiraju samo na razlikama između muškaraca i žena nego i na razlikama između određenih skupina žena te između određenih skupina muškaraca (Cameron 2014: 284–285). U vezi s maločas spomenutim presijecanjem jezične rodne ideologije i ideologije standardnoga jezika valja istaknuti da se govor žena nižega društvenog statusa obično prikazuje kao vulgaran, nekultiviran i sirov, što je u skladu sa slikom sluškinje kao neženstvene i neprofinjene u odnosu na ženu višega društvenog statusa. Autorica u prethodnome citatu napominje da germanizme *štrik*, *vaškihe*, *vešblau* njezine kćeri mogu čuti »od sluškinja« i odmah ih potom hvali da njihovu služavku ispravljaju kad ne govori čistom hrvaštinom.

Imam jednu služavku, rodом je iz okolice Bjelovara, njemački ne razumije naprosto ništa, ali zato govori hrvaštinom, nad kojom bi se morale rumeniti sve dobre Hrvatice i Srпкиnje. Moje ju kćerke vazda opominju: »Marija, ne kaže se »peglat veš«, kaže se gladit rublje; ne kaže se »badecimer«, nego kupaonica, ne »forcimer«, nego predsooblje.« (Marija Hošnova, Nešto o govoru, *Jugoslavenska žena*, god. III, 1919, br. 1, str. 40)

No svjesna je da nisu sluškinje izvor prijetnje čistoći hrvatskoga jezika jer su tuđice od nekoga morale čuti.¹²

Ne recite, da tako govore samo sluškinje i »prosti svijet«; ne, nije to tako, govore tako gospodje i gospoda; ili mislite, da je ta naša kano i mnoga druga Marija donijela te »lijepe« riječi iz svoje seoske kućice, gdje nemaju ni »badecimera«, ni »forcimera«, ni »tepiha«, i sličnih izraza? (*idem*)

U zaključku njezina teksta svejedno se nalazi imperativ upućen ženama građanske klase da očiste govor »nižih« društvenih slojeva od tuđica. Dakle za jezični su odgoj uvijek zadužene žene.

12 Štoviše, Zagorka u svojoj *Hrvatici* ističe da se u višim slojevima prihvaćanje tuđinskoga koda drži prestižnim i naprednim, a da narodnu tradiciju čuvaju upravo žene iz građanskoga i seljačkoga sloja: »Doduše, nisu ni sve žene bile jednako otporne. Vlastodršci su uveli ne samo svoj jezik, nego i talijansku nošnju i neke vlastelinske žene u gradu prihvaćale tuđinsku nošnju, a zabacile lijepu hrvatsku. Ali svijesne građanke naročito Šibenika i Trogira odijevale su se potpuno po domaću i pokazale svijestan otpor protiv tuđinskog duha, protiv nošnje i jezika. (...) Seljanka je prvak u čuvanju narodne seljačke kulture. Ona goji i narodnu pjesmu i čuva ljubomorno narodne običaje.« (Žena – čuvar narodnih tradicija, *Hrvatica*, god. I, 1939, br. 1, str. 21)

Obraćam se na vas, žene, jer ste kadre mnogo učinit u tom pogledu, osobito u saobraćaju sa služinčadi, seljacima i obrtnicima. Vi, žene, koje sve čistite i redite, očistite već jednom taj vaš govor od tog drača! (...) Žene i djevojke jugoslavenske, ne trebate kititi svoj jezik tuđim riječima, kićen je on sam od sebe, kano malo koji drugi! (...) Nadam se, da će se nad mojim riječima zamisliti svatko, kod koga je ljubav prema narodu i jeziku jača od dosadašnjeg nemara i nehaja. (*idem*)

Interakcija roda i klase oblikuje posve suprotne prikaze muškoga govora, pa se grub i nekultiviran govor muškaraca iz radničke klase drži mnogo muževnijim od govora muškaraca iz srednje i visoke klase. Dakle jasno je da jezična segregacija ne dovodi samo do načelnoga odvajanja muškaraca i žena zbog favoriziranja muškaraca i njihova jezika. Njezini se odjeci uočavaju i na konkretnijoj razini, među govornicima istoga spola, jer se prema određenim društvenim kriterijima govor jedne skupine određuje boljim, profinjenijim, muževnijim ili ženstvenijim od govora drugih skupina.

4.4. *Gdje su dokazi?*

Iako se neuroznanstvena i evolucijskopsihološka istraživanja jezika i roda množe, Cameron (2009: 188) ističe da ne nude neprijeporne dokaze o razlikama između muškoga i ženskoga jezičnog ponašanja. Te su razlike pretpostavljene i u popularnoznanstvene ih se radove uvodi nimalo znanstvenim rečenicama i modalnim izrazima kao što su »općepoznato je«, »mnogi ljudi imaju dojam da«, »svi znamo da« itd. Tek se odnedavna počinju provoditi istraživanja koja bi takve smjele i uvriježene spekulacije morala dokazati. I dok ih lingvistički i društveno-kulturni pristupi jeziku i rodu dovode u pitanje i ukazuju na njihovu neutemeljenost, u darvinijanski usmjerenim biološkim i neuroznanstvenim istraživanjima njihovi se rezultati selektivno iskorištavaju, a posve se zanemaruje golemu razliku između jezične sposobnosti i jezične uporabe (Cameron 2009: 180–181). Naime urođena sposobnost čovjeka da ovlada jezikom i proizvodi neograničen broj gramatički ovjerenih rečenica ima svoju biološku osnovu i svakako je opravdana tema najrazličitijih prirodoslovnih i neuroznanstvenih istraživanja. No problematično je protezanje zaključaka s polja univerzalne jezične sposobnosti na polje individualne i neponovljive jezične uporabe, kao i podrazumijevanje da varijacije u usmeno, »vanjskoj« realizaciji jezika između različitih govornika imaju svoje dublje razloge u njihovoj »unutarnjoj« jezičnoj sposobnosti. Jasno je da postoje vješti i manje vješti govornici, razgovorljivi i šutljivi ljudi, kompetitivni i kooperativni sugovornici te da se u konkretnim komunikacijskim situacijama lako prepoznaju i jedni i drugi, no upisivanje rodni predznaka ispred takvih razlika spekulativno je i diskriminirajuće.

5. Jezične rodne ideologije i ideologija vjere, obitelji i nacije

Gotovo sve religije izrastaju iz patrijarhalnih temelja i u religijskome su diskursu ženske uloge vrlo ograničene, a muške raznovrsne i razvijene (Jule 2005: 2). To je posebno uočljivo u kršćanstvu gdje i u jeziku, i u ikonografiji, i u slikovnim prikazima dominiraju muškarci, a Bog Otac glavni je kršćanski simbol (Tekcan 2005: 12). Zato nije neobično da je u znanosti o jeziku i rodu svoje mjesto pronašlo i istraživanje presijecanja roda, jezika i religije u kulturnome diskursu, što se ponajprije odnosi na pitanje kako se rod interpretira u religijskome diskursu i u vjerskim zajednicama te kako rod i religija utječu na oblikovanje govornikova identiteta.¹³ Jedno je od temeljnih obilježja jezika svetih tekstova autoritativnost te s njom povezane imperativnost i preskriptivnost, što se nameće i kao osnovni ton tekstova iz časopisa *Za vjeru i dom* koji čine naš korpus za potvrdu povezanosti jezičnih rodnih ideologija i religije. U tome su časopisu rodne uloge samorazumljive i na njihovu se zadanost odlučno upozorava pozivanjem na Sveto pismo. Dociranje o primarnosti muškarca i sekundarnosti žene potpuno je radikalizirano, a rigidnost tona kojim se ta neravnopravnost propovijeda katkada je na rubu agresije.

A čuj šta veli Sv. Pismo! – »Pod vlasti muža bit ćeš, i on će nad tobom gospodovati« (...). Pavao Apoštol naroda uči, da žene imaju biti pokorne – tako zakon hoće (...) da je žena stvorena radi čovjeka, a ne čovjek radi žene (...) dakle mu mora biti potvrđena! Nadalje isti Apoštol kaže, da je čovjek glava, upravitelj žene, kao što je Isus glava Crkve (...).¹⁴ Isti nauk nalazimo kod S. Petra, poglavice Apoštola (...) Bog nije stvorio ženu iz glave čovjeka, da mu bude jednaka ili nad njim; nego iz rebra, ispod ruke, da mu bude pomoćnica i pokorna! To uče svi crkveni Oci, Naučitelji i sama praksa Crkve. (Radmanović, Katolički feminizam, *Za vjeru i dom*, god. I, 1908, br. 4, str. 99)

Katolički feminizam mora ići za tim, da održi ženi ono dostojanstvo, koje joj pripada po naravi i Božjem nauku da žena bude prava družica i pomoćnica mužu! Ima nastojati na svaki način temeljno predočiti ženi njezin cilj i dužnosti prema Bogu, prema sebi i prema bližnjemu.

13 Među ostalim su temama toga potpravca rodne lingvistike pitanja poput kojega je roda/spola božanstvo u pojedinim religijama, kako je uporaba jezika povezana s vjerskim svjetonazorima, kakav je odnos roda i jezika unutar vjerskih zajednica i kako su u njima raspoređene rodne uloge, kakvu ulogu ima religija u oblikovanju pojedinčeva identiteta i kako se u vjerskim zajednicama oblikuju modeli idealnoga govornika i idealne govornice (usp. npr. Jule 2005; Mezit 2011).

14 Upravo su Pavlovi odlomci iz Sv. pisma najčešće citirani i kritizirani primjeri seksizma u katoličkome diskursu (usp. Mezit 2011: 55–58). Osim toga Britto (2005: 31–32) nabraja još šest primjera koji su stalne mete feminističke kritike. To su: 1. biblijska priča o muškarcu stvorenome na Božju sliku i priliku i o ženi odgovornoj za progon ljudi iz raja; 2. tvrdnja sv. Augustina da žena nije slika Boga; 3. Tertulijanov i Jeronimov podcjenjivački stav prema ženama; 4. teza Tome Akvinskoga da je žena promašaj prirode i da je u odnosu na muškarca defektno biće; 5. učenje prema kojemu žena ne smije težiti svećeništvu; 6. opća tendencija Crkve da zadrži *status quo* i da radije podučava nego da dijalogizira s kritikama koje joj se upućuju.

(Radmanović, Katolički feminizam, *Za vjeru i dom*, god. I, 1908, br. 5, str. 133)

Pritom se homilijski diskurs časopisa *Za vjeru i dom* hrani i verificira »naravnim zakonima«, odnosno pri izvođenju razlika između muških i ženskih kognitivnih sposobnosti iz njihovih bioloških razlika analogan je »znanstvenosti« ideologije biologizma.

S tim se slaže i naravni zakon: tijelom je slabija od čovjeka; srcem je nježnija od čovjeka; razumom je niža od čovjeka – njezin naravni ustroj tijela zahtijeva laki rad! – Za žene nije ni nauk, makar u sebi i ne bio težak posao, jer su i od sebe odviše isprazne i pohlepne, da budu viđene, da se o njima mnogo govori, da im se svak klanja, divi, čudi, uzveličaje, da ih nad sve hvali (...) ta je ispraznost danas dotle došla, da se pametan čovjek mora smijati kad vidi koliko se samo za odijelo staraju i trude, da im bude koketnije! (...) Dakle, ako ljudski rod želi sebi dobro, ima se svim silama opirati i predusresti svaku emancipaciju ženskog spola; inače mu je grob otvoren! – Ženi je glavna i naravna zadaća biti pokorna, kuću čuvati, kućne poslove obavljati, djecu odgajati, jer djeca kakva budu kad ostave majčino krilo, takva će biti cijeloga života – ako budu dobro odgojena i bit će dobra! (Radmanović, Katolički feminizam, *Za vjeru i dom*, god. I, 1908, br. 4, str. 99–100)

Akoprem je Stvoritelj dao jednom i drugom spolu potpunu čovječju narav, po kojoj će moći postići cilj, za koji je stvoren, ipak pojedine tjelesne i duševne sposobnosti nemaju oba spola u jednakoj mjeri. Jedan spol ima ove sposobnosti jače, dok drugi ima druge. (...) Anatomski je dokazano, da su ženske kosti daleko sitnije, slabije nego muške, da i mišića imade žena mnogo manje nego muškarac, u opće čitava tjelesna konstrukcija jest daleko nježnija nego u muškarca. (Polje ženskog rada, *Za vjeru i dom*, god. I, 1908, br. 7–8, str. 194)

Opominjućim i rezolutnim tonom naglašava se da je ženu »spasilo« kršćanstvo i njegov poredak, pa je za svoje izbavljenje dužna i Crkvi, i državi, i muškarcima. Čak i umjerene feministkinje ističu da katoličke norme oduvijek drže ženu u podređenome položaju zahtijevajući od nje da bude poslušna, zahvalna i pokorna (usp. Britto 2005: 30–31).

Dugo, dugo vremena stenjao je ženski spol pod krvavim jarmom poganskog terorizma. Ona je izgubila svoju javnu i personalnu slobodu. (...) Lišena slobode i pravâ postade rob. U javnom životu ne bijaše joj mjesta, a u familijarnom, u obiteljskom životu, dostajao bi joj samo jedan mig gospodarev, da se rastavi, dâ, još više, on je bio vlasnik života njezina, njezin tiran. (...) Grozan, žalostan bijaše položaj žene.

(...) Alise je ipak netko našao, tko da otare suze tim bijednicama. To bijaše Isus, naš Bog i Spasitelj. Nepobitna je dakle činjenica, da je kršćanstvo donijelo i spasilo žensko dostojanstvo. (...) Kršćanstvo je jednom riječju stvoritelj žene postalo; ono je stvorilo djevicu, ženu i majku. Jedino u kršćanstvu nalazimo na pravu sreću žene. Zato, Hrvatice drage, nikada to ne smetnite s uma. Kršćanstvu imadete da zahvalite čast i slobodu. (...) Zato iz zahvalnosti i u vašem je interesu, da mu ostanete vjerne. Bilo to u obiteljskom, bilo to u pedagoškom, karitativnom ili kojem mu drago pogledu, svuda pokažite da se ne stidite kršćanske vjere, vjere naših hrvatskih pradjedova. (M. Pukler, *Žena u poganstvu i kršćanstvu, Za vjeru i dom*, god. I, 1908, br. 12, str. 356–363)

Ideologija obitelji kakvu nalazimo u korpusu proučavanome u ovome radu također je jedna od ideologija proizišlih iz patrijarhalnih rodni ideologija i njezin se utjecaj prepoznaje ponajviše u ideološkim tekstovima o jeziku i rodu u časopisu *Za vjeru i dom*. Uredništvo časopisa ističe patrijarhalnost kao osnovni princip svojih aktivnosti.

U prvom broju ovoga lista zagovarali smo misao, da bi se u svakom mjestu (selu, gradu) katolikinje okupile u »prijateljski krug«, »klub«, »vjenčić« ili kako vas volja to zvati. Ti bi se »klubovi« sastajali na patrijarhalni način sad u ove sad u one družice na kavu ili čaj. (Polje ženskog rada, *Za vjeru i dom*, god. I, 1908, br. 7–8, str. 193)

Središnja je ideja tih tekstova odgajanje dobre supruge i mudre majke, što su tradicionalne vrline izvrsne žene i općeprihvaćene vrijednosti ženstva uopće. Prožimanje ideologije nacije i obitelji s jezičnim rodni ideologijama i oblikovanje ženskoga japanskog jezika kao univerzalnoga nacionalnog simbola Inoue (2004: 59) locira na kraj 19. i početak 20. stoljeća kada su »stvaranje država, nacionalizam, kapitalistička akumulacija, industrijalizacija, radikalni klasni preustroj, kolonijalizam i strani vojni militarizam bili u punome cvatu«. Drži da se upravo tada žene i jezik počinju problematizirati kao nacionalno pitanje, odnosno žene se tada objektiviziraju preko ideja i uputa o tome kako bi trebale govoriti i odgajati dobre govornike materinskoga jezika. U vrijeme kad žene – obrazujući se na visokoškolskim ustanovama i ulazeći u profesije koje su dotad bile rezervirane za muškarce – izlaze iz privatnoga prostora domaćinstva i obitelji te postaju vidljive i aktivne u javnoj sferi, naveliko se raspravlja o opasnostima koje takva promjena unosi u najvažniju zajednicu svake zdrave nacije, dakle u obitelj. Zato se naglašava da je osnovna uloga svake žene majčinstvo i briga za obitelj i dom, a u toj akciji povratka žene njezinoj primarnoj ulozi združeno djeluju ideologija nacije, obitelji i vjere.

Crkva, obitelj i država su naši veliki dobročinitelji, koji su nas odgojili svojom potporom, svojom pomoću, brigama, svojim žrtvama i

svojim skupim zavodima. Odužimo im se priznanjem i djelotvornom zahvalnošću. (M. Pukler, *Obrazovanost žena, Za vjeru i dom*, god. II, 1909, br. 6–7, str. 163)

Dužnosti žene u prvom redu ima da su naperene i odgovaraju zadaći majke. (M. Pukler, *Obrazovanost žena, Za vjeru i dom*, god. II, 1909, br. 4, str. 105)

Ne zaboravimo da je dobra žena temelj valjane porodice i zdravog naroda. Spasimo hrvatske žene da spasimo hrvatski narod! (Žensko pitanje, *Za vjeru i dom*, god. 1936, br. 7–8, str. 102–104)

Žena je nadarena od Stvoritelja većom stidljivošću i nabožnošću od muškog spola, a intuicijom svojom lakše vidi, od kuda prijeti pogibao vjeri i moralu i tako je postavljena u obitelji za čuvaricu vjere i morala. (...) Kao čuvarica vjere i morala ima žena apostolat u obitelji i u ljudskom društvu. (...) Prvi čuvari vjere i morala jesu naše majke. Kad bi se sve naše katoličke majke organizirale u društvu (...) na jasno katoličkom temelju, narod bi mogao mirno gledati u budućnost, jer bismo imali organiziranu vojsku, koja bi čuvala nerazrješivost braka i borila se za konfesionalnu školu. (...) One pak žene, koje nijesu vezane za nadzor i odgoj djece svoje one bi bile čuvarice vjere i morala na poseban način. One bi u nedjelje i blagdane okupile svoje bijedne družice: neudate radnice, sluškinje ili one djevojke, što su svršile pučku školu. (...) Okupiti ove bijednice u praznik, pa s njima štogod lijepa zapjevati, poigrati koju igru, čitati im koju lijepu pripovijest ili što poučna, možda im i zasvirati – to je dužnost, koju nam nalaže ljubav kršćanska. (Polje ženskog rada, *Za vjeru i dom*, god. I, 1908, br. 7–8, str. 193–202)

Prema ideološkim katoličkim tekstovima naravnu ulogu žene najviše ugrožava aktualiziranje ženskoga pitanja, emancipacija i svjetovni feminizam. Nije stoga neobično da Collins (1992: 149) ističe kako je diskriminacija žena i negiranje njihove moći u javnoj političkoj sferi posljedica organizirane vjerske hajke na svaki pokušaj ulaska žena u javnu sferu.

Tim nastoje [današnje feministkinje] – i kako sakriveno! – da otmu, slatkim, obmanjujućim obećanjima, ženski spol iz krila katoličke vjere – uopće svake religije, jer znadu, da je trud uzaludan, ako i ženu ne otruju. Nijesu im dosta tolike laži u filozofiji, u povijesti, u prirodnim i drugim znanostima, nego se služe i kvarenjem ženskog spola, tog temeljnog čuvaoca ljudskih svetinja i ideala, da lakše unište svaki ideal, svaku vjeru – nada sve katoličku! (Radmanović, *Katolički feminizam, Za vjeru i dom*, god. I, 1908, br. 4, str. 102)

Androcentrični poredak može se održati ako se žene zadrže u privatnoj sferi i ako im se uskrati pravo na obrazovanje.

(...) možda jedan od prvih problema, što ih ima riješiti moderna kultura, jest žensko pitanje. (...) Prave emancipacije do kršćanstva nije žena nikada imala. (...) Nijekati kršćanstvu tu zaslugu, kao što čini apostol socijaldemokratâ Bebel, znači istini pljuvati u obraz. Želimo li dakle poraditi oko poboljšanja ženskoga stanja, mora da dobro uočimo i pozorno proučimo glavnu manu i druga zla, u koja upadoše moderne žene. Mislim da ne ću imati krivo, ako ustvrdim, da je tome danas jedan od glavnih uzroka: pretjerano gojenje moderne pokvarene obrazovanosti (...) Ne će biti s gorega, ako odmah promotrimo sposobnosti ženskoga razuma. Protivi li se, i koliko gajenje znanosti njezinoj naravi? (...) Da li je ona i ženi potrebna? Zar nema dosta muškaraca koji se njom bave, šta će dakle još i žene? (M. Pukler, *Obrazovanost žena, Za vjeru i dom*, god. II, 1909, br. 4, str. 101–104)

U tome se kontekstu otvara nov diskursni prostor za uspostavljanje prepoznatljivih simbola nacionalnoga identiteta i subjekata koji te simbole čuvaju. Jezik je svakako jedan od najkonkretnijih čimbenika nacionalnoga identiteta, a čuvaricama se nacionalnoga jezika proglašavaju žene majke.

Iza vjere najveća je svetinja svakome narodu njegov jezik, jer se baš njim razlikuje od ostalih naroda. Po jeziku se narod poznaje, na jeziku se osniva sva budućnost njegova. On je neodoljiva hrid, čvrst beden, gvozdén štit proti napadačima slobode i neodvisnosti svakoga naroda. Narodi svih vjekova ponosili se svojim jezikom, svi ga branili, kao lavovi za nj se borili i zadnju kap junačke krvi za nj prolili – znajući da samo ondje, gdje jezik živi – i narod živi. (...) Ne slijedi li iz ovoga nužna i sveta dužnost svakoga Hrvata i Hrvatice, da svom dušom uzljubi svoj jezik i da učini sve, što do njega stoji, da nam se jezik razvija? A čime će svaki pojedinac pokazati, da svoj jezik ljubi i štuje? Ne sastoji se ljubav i štovanje jezika u mržnji i preziru drugih jezika i naroda, te u vječnim zadjevicama. Tuđe poštuj, a svojim se diči! (...) Služimo se stoga uvijek i svagdje jezikom svojim i to: u običnom razgovoru, u društvu, u saobraćaju, kod zabava. (...) Na noge u prvom redu ocevi i majke! Osobito vi, drage hrvatske majke, – pobornice narodnosti naše. Priučavajte stoga djecu svoju već u najnježnijoj dobi, čim tepati počnu, roditelje i rođake nazivati svojim jezikom, moliti se Bogu svojim jezikom i to jezikom čistim i lijepim. Učite svoju djecu najprije hrvatski govoriti, misliti i osjećati, a onda ih izobrazite u tuđim jezicima, da slavu svoga materinskoga jezika i u tuđinu pronose. Majka može mnogo – da, majka može sve! U njenim je rukama slava,

veličina, blagostanje – ili propast naroda. (–C.–, Hrvaticama – o jeziku, *Za vjeru i dom*, god. IV, 1911, br. 1, str. 8–10)

Kakve su majke, takva su djeca, kakve su žene, onaki je i narod. Svaka majka mora biti svijesna, da je budućnost naroda u njezinim rukama. Odgojili ona prave karaktere i nacionalno svijesne ljude, tada narod može mirno gledati u budućnost, jer će se odgojena snažna omladina znati boriti za slobodu i sreću svoje domovine. (A. K., Kako da odgojim svoju djecu? Dužnost žene kao majke, *Hrvatica*, god. II, 1940, br. 1, str. 27)

Pošto su muškarci silom prilika prihvatili tudji jezik i odijelo, ostadoše žene jedine čuvarice tradicije domaćeg ognjišta. (Žena – čuvar narodnih tradicija, *Hrvatica*, god. I, 1939, br. 1, str. 21)

»Nacionaliziranje« žena (Inoue 2004: 59) podrazumijeva da se ženama dodjeljuju ili, točnije, nameću uloge koje ih vraćaju u privatnu sferu, u nuklearnu obitelj gdje se njihovi doprinosi očuvanju nacije mjere, među ostalim, uspjehom u posredovanju jezičnih vještina potomcima. Pritom se uopće ne postavlja pitanje gdje su, kada i kako žene naučile taj savršeni nacionalni jezik kojemu podučavaju svoju djecu niti se dopušta postojanje različitih ženskih iskustava i uporaba jezika. Ne treba posebno isticati da se očevi, muškarci i muški jezik uopće ne spominju kao subjekti uključeni u očuvanje ponajvažnijega simbola nacije. Štoviše, u promatranome se korpusu uopće ne rabi sintagma »muški jezik«. No zato se kategorijom ženskoga jezika operira kao samorazumljivom i unificiranom, što samo potvrđuje da ona nije utemeljena na empirijskim govornim obrascima, nego je konstruiran, meta-pragmatični kôd oblikovan kao jedan od alata koji u jezičnoideološkim tekstovima služi za postizanje ciljeva zacrtanih u općenitijim, obično patrijarhalnim, ideologijama. Žene se ne promatraju kao voljni, svjesni subjekti sposobni za samostalno djelovanje, odlučivanje i govorenje, nego kao pasivna masa ili kakva sirovina koju imperativom, savjetom, ograničenjima i »uzgojem« tek treba oblikovati u korisne članove zajednice.

Treba da govorite, no ni odviše ni premalo, nemojte istinu samo za sebe zadržati. Žena, koja hoće da sama vlada u kući, ne čini pravo, no ni ona, koja samo šuteći sluša. Treba znati govoriti u pravo vrijeme ili žena nije mužu ona pomoć i oslon, koji mu mora biti, a srce muževo ne može se pouzdati u nju. Istinu reći i savjetovati mora žena ne samo muža, nego i djecu svoju i to osobitim autoritetom, autoritetom majke, koji nikad ne smije oslabiti ni manjkati. (...) Govorite čvrsto i jasno, ne bojte se. (Dupanloup, Konferencija kršćanskim ženama. Jaka žena, *Za vjeru i dom*, god. V, 1912, br. 4, str. 105–108)

Koliko god držim opravdanom težnju žene za višom naobrazbom i koliko je god pravedno i potrebno, da joj se dadu i prikladna mjesta i sredstva za nju, to sam ipak uvjeren, da se žena i muškarac poprijeko

u mnogočem razlikuju, pa da ne sežem za naučnim aparatom, da to utvrdim, podsjetit ću samo na njihovu razliku u čuvstvenom pogledu, istaći ću činjenicu, da je žena konservativnija te mnogo čvršće i trajnije zadržava sve karakteristične osobine jednoga naroda, kao jezik, nošnju, običaje itd. Već odatle možemo razabrati, da je žena veoma znamenit faktor u životu jednoga naroda, jer je otpornija za tuđe utjecaje i snažnije čuva čist narodni značaj. (...) Kako je majka vanredno znamenit faktor u narodnom životu, to se svi moramo brinuti, da majke budu doista prave majke, t. j. treba posvetiti osobitu pažnju uzgoju žene osobito u moralnom i nacionalnom pogledu, da uzmogne što blagotvornije utjecati na mladi naraštaj; majka, svijesna sebi svojega položaja u narodnom organizmu, treba da ima svagda na umu, da je ona tako reći kvasac, koji treba da svojim djelovanjem pronikne u sve atome narodnoga bića, pa da imajući pred očima tu veliku vrijednost, ali i odgovornost, prema tome udesi i svoj život i rad. (Julije Golik, Znatnost majke u narodnom uzgoju, *Za vjeru i dom*, god. IV, 1911, br. 8, str. 290–301)

Vjerojatno nema pravoga odgovora na pitanje je li patrijarhalni, androcentrični i počesto mizoginijski ton svetih tekstova (i novinskih tekstova koji se njima inspiriraju) odraz tadašnjega stava prema ženama ili je univerzalno obilježje toga diskursa (usp. Mezit 2011: 36). Kako god bilo, vjera se može držati još jednom društvenom varijablom koja utječe na jezične prakse i zajedno s drugim varijablama (rodom, klasom, dobi, profesijom, rasom itd.) oblikuje govornikov identitet.

6. Zaključno

Kako su zapadna društva u 21. stoljeću uglavnom sekularna, ideologija biologizma danas je mnogo moćnija od drugih patrijarhalnih rodni ideologija (Cameron 2011). Ta se ideologija u posljednjih tridesetak godina pojavljuje podmuklo, u novome ruhu i promijenjene retorike, kao *novi biologizam* i zauzima mjesto »savršene patrijarhalne ideologije postfeminističkoga društva« (idem). Ta je ideologija drukčija od one ideologije biologizma koja je izazvala feminističku reakciju 70-ih godina 20. stoljeća, i to ponajprije zato što nije tako otvoreno seksistička i mizoginijska. Dakle žene se ne inferioriziraju u odnosu na muškarce; štoviše, često se naglašava da su verbalno superiorne muškarcima, ali zadržava se uvriježen uzus binarnoga tumačenja muškoga i ženskoga jezičnog ponašanja. I dalje se drži da su muški i ženski jezik dva različita jezika koja se realiziraju u svojim tipičnim obrascima, žanrovima i situacijama, a nepostojanje očigledna patroniziranja zamagljuje činjenicu da i novi biologizam perpetuira patrijarhalnu ideologiju podržavajući jasnu podjelu na javni muški i privatni ženski verbalni prostor.

Valja naglasiti da ne postoji stvaran ili autentičan subjekt koji proizvodi ženski jezik; ne postoji skupina žena koja bi se mogla identificirati kao skupina savršenih

govornica ženskoga jezika. Ženski jezik nije nikakav prirodan ili očekivan ishod evolucije i bioloških razlika između žena i muškaraca. Inoue (2004: 70) zato ističe da ženski jezik nije ničiji jezik. Tvrdi da je riječ o bestjelesnome, apstraktnome kodu koji nisu proizvele žene, nego društvena očekivanja i norme te konzumeristička kultura. Žensko se iskustvo ženskoga jezika ne može povezati sa stvaralačkom aktivnošću jer su žene, zapravo, konzumentice toga jezika, a ne njegove kreatorice. Konzumiraju ga prije svega iz javnoga diskursa; u našem slučaju iz ženskih časopisa. U njima se oblikuje i propagira poželjan ženski jezik, a autoritativnost tomu diskursu osigurava činjenica da je javan i da se oslanja na procjene onoga što se u određenoj kulturi drži normalnim.

Prikazi roda stoga će uvijek biti intrigantni jer vješto manipuliraju tvrdnjama o tome što je »normalno« u jednome od osnovnih područja ljudskoga iskustva: »našim fizičkim, seksualnim, emocionalnim i intimnim vezama« s drugim ljudima (Cameron 2014: 294). Ideologije roda i jezika vrlo su zavodljive jer u svojim najpopularnijim artikulacijama iskorištavaju vječnu zaokupljenost muško-ženskim odnosima izvedeci sve probleme i nesporazume između muškaraca i žena iz njihova različitoga pristupa verbalnoj komunikaciji.

Literatura

- Barada, Valerija i Željka Jelavić (ur.) (2004). *Uostalom diskriminaciju treba ukinuti! Priručnik za analizu rodnih stereotipa*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Borić, Rada (1998). Ženski identitet u jeziku. *Treća* 1/1: 37–44.
- Borić, Rada (1999). Jezikom protiv žena. *Zaposlena* 50: 50–51.
- Borić, Rada (2004). Nejednakost u jeziku. Više od stereotipa. Valerija Barada i Željka Jelavić, ur. *Uostalom diskriminaciju treba ukinuti! Priručnik za analizu rodnih stereotipa*. Zagreb: Centar za ženske studije, 17–30.
- Britto, Francis (2005). The Gender of God: Judeo-Christian Feminist Debates. Allyson Jule, ur. *Gender and the Language of Religion*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 25–40.
- Cameron, Deborah (ur.) (1990). *The Feminist Critique of Language: A Reader*. London – New York: Routledge.
- Cameron, Deborah (2009). Sex/Gender, Language and New Biologism. *Applied Linguistics* 31/2: 173–192, <https://doi.org/10.1093/applin/amp022>
- Cameron, Deborah (2011). Great divides: sex/gender, power and public language. *5th BAAL Gender and Language Special Interest Group Event (GaLSig): Gender and Language in the Public Space*. Tuesday 20th September 2011. <http://www.lancaster.ac.uk/fass/organisations/galsig/Cameron.pdf> (pregled: 10. XI. 2017)
- Cameron, Deborah (2014). Gender and Language Ideologies. Susan Ehrlich, Miriam Meyerhoff i Janet Holmes, ur. *The Handbook of Language, Gender, and Sexuality*. Second Edition. Chichester: Wiley Blackwell, 281–296.
- Collins, Sheila (1992). Theology in the Politics of Appalachian Women. Carol P. Christ i Judith Plaskow, ur. *Womanspirit Rising: A Feminist Reader in Religion*. New York: Harper Collins, 149–158.

- Gal, Susan (1995). Language, Gender, and Power: An Anthropological Review. Kira Hall i Mary Bucholtz, ur. *Gender Articulated: Language and the Socially Constructed Self*. London: Routledge, 169–182.
- Gal, Susani i Kathryn A. Woolard (1995). Constructing Languages and Publics: Authority and Representation. *Pragmatics* 5/2: 129–138, <https://doi.org/10.1075/prag.5.2.01gal>
- Hall, Kira (2003). Exceptional Speakers: Contested and Problematized Gender Identities. Janet Holmes i Miriam Meyerhoff, ur. *The Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell Publishing, 353–380.
- Innes, Paula (2006). The Interplay of Genres, Gender, and Language Ideology among the Muskogee. *Language in Society* 35/2: 231–259, <https://doi.org/10.1017/S0047404506060106>
- Inoue, Miyako (2004). Gender, Language, and Modernity. Toward an Effective History of »Japanese Women's Language«. Shigeko Okamoto i Janet S. Shibamoto Smith, ur. *Japanese Language, Gender, and Ideology*. New York: Oxford University Press, 57–75.
- Irvine, Judith T. (1989). When Talk Isn't Cheap: Language and Political Economy. *American Ethnologist* 16/2: 248–267, <https://doi.org/10.1525/ae.1989.16.2.02a00040>
- Jule, Allyson (2005). Introduction: The Meeting of Gender, Language and Religion. Allyson Jule, ur. *Gender and the Language of Religion*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1–6.
- Kaplan, Abby (2016). *Women Talk More than Men... And Other Myths about Language Explained*. New York: Cambridge University Press.
- Maltz, Daniel N. i Ruth A. Borker (1982). A Cultural Approach to Male–Female Miscommunication. John J. Gumperz, ur. *Language and Social Identity*. Cambridge: Cambridge University Press, 196–216.
- Mezit, Lejla (2011). *Language, Gender and Religion: An Investigation into some Gender Specific Issues in Religious Texts, and the Impact of Language on the Role of Women in Judaism, Christianity and Islam*. Master's Thesis. Kristiansand: University of Agder.
- Mićanović, Krešimir (2006). *Hrvatski s naglaskom*. Zagreb: Disput.
- Milroy, James i Lesley Milroy (2012). *Authority in Language. Investigating Standard English*. New York: Routledge.
- Phillips, Susan U. (2003). The Power of Gender Ideologies in Discourse. Janet Holmes i Miriam Meyerhoff, ur. *The Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell Publishing, 252–276.
- Phillips, Susan U. (2014). The Power of Gender Ideologies in Discourse. Susan Ehrlich, Miriam Meyerhoff i Janet Holmes, ur. *The Handbook of Language, Gender, and Sexuality*. Second Edition. Chichester: Wiley Blackwell, 297–315.
- Pišković, Tatjana (2014). Feministički otpor rodnoj asimetriji u jeziku i jezikoslovlju. Tatjana Pišković i Tvrtko Vuković, ur. *Otpor. Subverzivne prakse u hrvatskom jeziku, književnosti i kulturi. Zbornik radova 42. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: FF press – Zagrebačka slavistička škola, 145–168.
- Pišković, Tatjana (2018). Kako govori prava dama? Hrvatski jezični bonton u prvoj polovici 20. stoljeća. Ivana Brković i Tatjana Pišković, ur. *Izvedbe roda u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi. Zbornik radova 46. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: FF press – Zagrebačka slavistička škola, 175–202.

- Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije* (2007). Uredila Rada Borić. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Rumsey, Alan (1990). Wording, Meaning and Linguistic Ideology. *American Anthropologist* 92/2: 346–361, <https://doi.org/10.1525/aa.1990.92.2.02a00060>
- Silverstein, Michael (1979). Language Structure and Linguistic Ideology. Paul R. Cline, William F. Hanks i Carol L. Hofbauer. *The Elements: A Parasession on Linguistic Units and Levels*. Chicago: Chicago Linguistic Society, 193–247.
- Standardi i mehanizmi ravnopravnosti spolova. Preporuka Rec (2007) 17 Odbora ministara državama članicama i Memorandum s objašnjenjima* (2008). Uredila Helena Štimac Radin. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova.
- Starčević, Anđel (2016). Govorimo hrvatski ili 'hrvatski': standardni dijalekt i jezične ideologije u institucionalnom diskursu. *Suvremena lingvistika* 42/81: 67–103.
- Tannen, Deborah (1986). *That's Not What I Meant! How Conversational Style Makes or Breaks Relationships*. New York: Ballantine.
- Tannen, Deborah (2018). »Pusti te novine i razgovaraj sa mnom!« Prisni i informativni govor. Tatjana Pišković, ur. *Rodni jezici. Zbornik radova o jeziku, rodu i spolu*. Zagreb: FF press – Zagrebačka slavistička škola, 137–153.
- Tekcan, Münevver (2005). An Overview of God and Gender in Religion. Allyson Jule, ur. *Gender and the Language of Religion*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 9–24.
- Thomas, George (1991). *Linguistic Purism*. London – New York: Longman.
- Vetterling-Braggin, Mary (ur.) (1981). *Sexist Language: A Modern Philosophical Analysis*. Towata: Littlefield, Adams & Co.
- Woolard, Kathryn A. (1998). Introduction: Language Ideology as a Field of Inquiry. Bambi B. Schieffelin, Kathryn A. Woolard i Paul V. Kroskrity, ur. *Language Ideologies. Practice and Theory*. New York: Oxford University Press, 3–47.

Ideologies of language and gender in Croatian women's magazines from the first half of the 20th century

Corpus extracts from Croatian women's magazines from the first half of the 20th century illustrate how the ideologies of language and gender were introduced into Croatian newspaper discourse. Special attention is given to those texts in which language is presented as a gendered phenomenon, meaning that the authors insist on the idea that men and women speak different languages, and that male and female language behavior serves as a symbolic confirmation of male and female characteristics, their gender roles and the nature of their mutual relations. Questioning the relationship between the ideologies of language and gender, the ideology of biologism as well as the ideologies of religion, family and nation will help explore the seductiveness of texts dealing with language ideologies. This seductiveness is the consequence of the claim that all problems and misunderstandings between men and women arise from their different approaches to verbal communication.

Ključne riječi: jezične rodne ideologije, hrvatski ženski časopisi, feminizam, verbalna komunikacija

Keywords: ideologies of language and gender, Croatian women's magazines, feminism, verbal communication